

HAVARİLER DÖNEMİ MABED ANLAYIŞI VE EV KİLİSELERİ¹

Ayőe DOKUR²
Dr. Öğr. Üyesi Saliha ESEN³

ÖZET

Bugün dünya dinleri içerisinde mensubu bakımından ilk sırada yer alan Hıristiyanlığın mabedi olan kilise, mimari bir yapı olarak ilk defa miladi IV. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı resmi din olarak kabulüyle beraber ortaya çıkmaya başlamıştır. Esasen Hıristiyanlık, ilk çıktığı dönem Yahudilik içinde heretik bir akım olarak kabul ediliyordu. Hz. İsa yaşadığı sürece tebliğini Yahudilere yapmıştı. Kendisinin bizzat seçerek yanına aldığı ve ilk Hıristiyan cemaatin çekirdeğini oluşturan havariler de birer Yahudi idiler. Diğer Yahudiler gibi düzenli olarak Kudüs'teki Mabede gidiyor ve ibadetlerini yapıyorlardı. İnanç ve ibadet konusunda olduğu gibi mabet konusunda da onlardan bir farkları yoktu. Gerek Hz. İsa döneminde gerekse havariler döneminde yeni bir mabet arayışına ve inşasına gidilmemişti. Hz. İsa, elçilerini misyon faaliyeti için Kudüs dışındaki Yahudilere de göndermişti. İsa'nın çarmıha gerilme hadisesinden sonra da bu misyon faaliyetleri devam etmiş, havariler gerek Kudüs'te gerekse Filipi, Korint, Roma, Efes, Antakya, Laodikya (Denizli) ve Trias (Çanakkale) gibi Roma İmparatorluğu'nun farklı şehirlerinde öğretiyi yaymaya devam etmişlerdi. Bu çalışmanın amacı, havarilerin misyon faaliyetlerinde kullandıkları mekânları ve havariler dönemindeki mabet anlayışını açıklamaktır. Özellikle Yeni Ahit'te işaret edilen ev kiliseleri çalışmamızın temel konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hıristiyanlık, Kilise, Mabet, Ev Kiliseleri, Havari.

¹ Bu çalışma, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde devam etmekte olan "Bir Mabet Olarak Kilise " başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

² Uşak Ün., İslami İlimler Fakültesi, ORCID: 0000-0002-0731-7145, aysedokurr@gmail.com

³ Uşak Ün., İslami İlimler Fakültesi, ORCID: 0000-0001-6034-3433, salihe.esen@usak.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article, Geliş Tarihi/Received: 20/06/2022–Kabul Tarihi/Accepted: 24/07/2022

THE APPROACH OF THE TEMPLE IN THE PERIOD OF THE APOSTLES

ABSTRACT

Today, the church, which is the temple of Christianity, which ranks first among the world religions in terms of its members, began to emerge as an architectural structure for the first time in the 4th century AD with the acceptance of Christianity as the official religion of the Roman Empire. Actually Christianity, the first period it emerged was seen as a heretic movement within Judaism. Jesus preached to the Jews as long as he lived. The Apostles, whom he personally chose and formed the nucleus of the first Christian community, were also Jews. Like other Jews, they regularly went to the Temple in Jerusalem and prayed. They were no different from them in terms of belief and worship, as well as in terms of temple. There was no search for construction of a new temple neither in the time of Jesus nor in the time of the Apostles. Jesus sent his apostles to the Jews outside of Jerusalem for mission activity. These mission activities continued after the crucifixion of Jesus, and the Apostles continued to spread the doctrine both in Jerusalem and in different cities of the Roman Empire such as Philippi, Corinth, Rome, Ephesus, Antioch, Laodicea (Denizli) and Troas (Canakkale). The aim of this study is to explain the spaces used by the Apostles in their mission activities and the understanding of the temple in the apostles period. Especially the house churches pointed out in The New Testament are the main subject in our study.

Keywords: Christianity, Church, Temple, House Churches, Apostle.

GİRİŞ

Havari kelimesi, yaygın kanaate göre Grekçe “apostello” kelimesinden türemiştir ve “birini dışarıya göndermek” anlamına gelir.⁴ İbranicede ise “apostello” kavramını “şeliah” kelimesinin kökü tam olarak karşılar.⁵ Şeliah, Kudüs’te bulunan dini otoritelerin diaspora Yahudilerine gönderdiği temsilcidir. Şeliah’ın kendisini gönderenle olan ilişkisi birincil öneme sahiptir. Çünkü vekil hukuken asil gibidir. Şeliah kavramında vekilin ne için görevlendirildiği ise ikincil öneme sahiptir. Bu bağlamda havari kavramı, İsa tarafından öncelikle “Tanrı tarafından gönderilmiş biri olarak” kendisi, daha sonra da “İsa tarafından gönderilen kimseleri” ifade etmek için kullanılmıştır.⁶

Pavlus’tan önce apostolos kelimesi yalnızca iki anlamda kullanılıyordu; birincisi “elçiler” ikincisi ise Mesih tarafından gönderilen misyonerler. Pavlus, apostolos kelimesine kendisinin seçilmiş havari olduğunu ve kendisinin İncil’i milletlere duyurmak için gönderildiği anlamını ekledi. Onun bu kullanımından sonradır ki artık kelime özellikle dar anlamda Mesih tarafından seçilen on iki havariyi ifade etmek için kullanılmaya başlandı. Yeni Ahit metinlerine bakıldığında Matta, Markos ve Yuhanna İsa’nın bu yakın takipçilerini şakirtler olarak isimlendirirken, Matta ve Markos’un onları çoğu kez havariler olarak adlandırdığı görülür.

⁴ John L. McKenzie, *Dictionary Of The Bible McKenzie A-D Apostle* (Erişim 05 Haziran 2022). s.46.

⁵ Honoré Coppieters, “Apostles”, *The Catholic Encyclopedia* (New York: Robert Appleton Company, 1907).

⁶ Coppieters, “Apostles”.

Luka ise daha net bir ayırıma gider ve İsa'nın sayısız takipçilerini şakirt olarak ifade ederken, onlardan yalnızca on ikisini havari olarak isimlendirir.⁷

Yeni Ahit'te havari kelimesi; İsa'nın havarileri, yandaşları, İsa'nın öldükten sonra dirilmesine şahit olanlar, Kutsal Ruh'un gücü ile özel bir mertebeye sahip olmuş olanlar ve genel olarak Hıristiyan misyonerleri gibi anlamlara gelir.⁸Havariler dönemi ise tarihsel olarak Çarmıh olayı ile başlayıp Pavlus ve Petrus'un Roma'da öldürülmesine kadar geçen dönemi kapsamaktadır (M.S. 33–67).⁹

Hıristiyan ilahiyatçılarının bazılarına göre İsa, havari Petrus'a “Kiliseyi senin üzerine inşa edeceğim.” dediğinde, “Dünyanın her tarafından halkımı çağıracağım ve onlar benim adıma sende toplanacaklar.” demek istemişti.¹⁰ Görüldüğü üzere "kilise" sözcüğünün içinde iki gurup insan bulunmaktadır. Davet edenler ve davete icabet ederek kiliseye katılanlar. Bu durum aynı zamanda mevcut üyelerin misyoner olmasını gerektirmektedir.¹¹ İsa'nın ilk misyonerleri de bizzat kendisinin Celile'deki misyonu sırasında Yahudilerin arasından seçtiği on iki havarisi olmuştur. Bu nedenle havariliğin temelinde İsa'nın resmî görevlendirmesinden kaynaklanan özel bir otorite bulunmaktadır.¹²“Ben de sana şunu söyleyeyim, sen Petrus'sun ve ben kiliseyi (topluluğumu) bu kayanın üzerine kuracağım.”¹³

Hıristiyanlıkta misyon faaliyeti başlangıçtan yani İsa döneminden itibaren var olmuştur. Ancak ilk dönem cemaati, İsa Mesih etrafında şekillenmiş olan misyon faaliyetlerini sadece İsraililere yönelik olarak sürdürüyor, o dönem toplumu oluşturan etnik unsurlardan olan Samirilere ve Romalı paganlara mesajlarını açıklamıyorlardı.¹⁴ Çünkü bunun böyle olmasını bizzat İsa'nın kendisi istemişti: “İsa Onikileri şu buyrukla halkın arasına gönderdi: “Diğer uluslara ait yerlere gitmeyin. Samiriyelilere ait kentlerin de hiçbirine uğramayın. Bunun yerine, İsrail halkının kaybolmuş koyunlarına gidin.”¹⁵ İsa öğrencilerini ikişer ikişer gruplandırmış, onlara ekmezsiz ve parasız, sadece üstlerinde bir kat mintan, ayaklarında bir çift çarık ve ellerinde bir değnekle yola koyulmalarını salık vermişti.¹⁶ İsa ayrıca gittikleri yerde oradan ayrılıncaya dek aynı evde kalmalarını da söylemişti.

⁷ Fuat Aydın, “Hz. İsa Sonrası Tartışma Konularından Havarilik ve Pavlus’ un Havarilik Anlayışı”, *Dinler Tarihi Araştırmaları-III*, (2002), 74.

⁸ Galip Atasagun, *İlahi Dinlerde (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam’da) Dini Semboller* (Konya: Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996), 126-127.

⁹ Muammer Ulutürk, *Hıristiyanlık’ta Havarilik* (Konya: Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 32.

¹⁰ Robert Fitts, *The Church in the House: A Return to Simplicity* (Salem, OR: Preparing the Way Publishers, 2001), 29.

¹¹ Mahmut Aydın, “Dünyayı Hıristiyanlaştırmanın Yeni Yolu: Ev Kiliseleri”, *Journal of Islamic Research* 20/3 (Ekim 2017), 349.

¹² Ulutürk, *Hıristiyanlık’ta Havarilik*, 43; Mat.10:14,Mar.3:13,Luk:6:12-16, *kutsal-kitap.net*(Erişim 03 Şubat 2022).

¹³ Mat.16:18.

¹⁴ M. Hans Lietzmann, *Eski Kilise Tarihi*, çev. Mehmet Aydın (Literatürk Academia, 2016), 1/68.

¹⁵ Mat.10:5-6.

¹⁶ Mar.6: 7-13; Luk.10: 1-6.

Kendilerini dinlemeyen ve Müjde'ye inanmayanların beldesinden ayrılırken onlara uyarı olması için ayaklarının altındaki tozu silkelemelerini de tavsiye etmişti.¹⁷

Bu ilk cemaat kendilerine söyleneni yapmış ara vermeden diyar diyar dolaşmış, şayet bir kentte insanlar kendilerini kabul etmez ve zulmederse oradan geriye dönmeyip daha uzaklara gitmişlerdi.¹⁸ Çünkü “İnsanoğlu gelinceye dek İsrail'in tüm kentlerini dolaşmış olmayacaksınız”¹⁹ diye bildirilmişti.

Bu faaliyetlerin sonuçlarının ne olduğu bilinmemektedir. Ancak bilinen şu ki Yahuda'da, Galile'de ve Samari'de birtakım cemaatler kurulmuştu.²⁰ Bu cemaatleri Helenist Filip kurmuş ve ilk havariler tarafından da kabul edilmişlerdi. Petrus bu cemaatleri ziyarete gitmiş Samari, Lidda, Yafa ve Sezariye gibi şehirlerden sonra²¹ nihayet Antakya'daki cemaate kadar ulaşmıştır. Ancak bu ilk cemaatin misyonu, Filistin Yahudiliğinin²² dışına çıkmamıştır.²³

Hıristiyanlığın ilk defa diğer bölgelere açılmasını sağlayan olay İstefanos'un şehit edilmesinden sonra işkenceler nedeniyle Helenistlerin dağılmasıdır.²⁴ Resullerin İşleri'nin yazarına göre dağılan bu Hellenistler, misyon faaliyetlerini Samari, Fenike, Kıbrıs ve Antakya gibi bölgelerde sadece Yahudilere yönelik yapmışlardır. Fakat Antakya'da bazı yeni şeyler olmuş, Kıbrıslı ve Kirineli bazı kişiler Antakya'ya gelip Yunanlılara da Hıristiyan mesajını bildirmişlerdir.²⁵ Bundan sonraki süreçte putperestler arasında Hıristiyanlık yayılmaya başlamış ve bunun sonucunda Yahudi şeriatına uyma şartı da böylece ortadan kalkmıştı.²⁶

Havarilerin gerek Kudüs'te gerekse Kudüs dışında gittikleri bölgelerde bu misyon faaliyetlerini nerelerde gerçekleştirdikleri başka bir deyişle mekân olarak nereleri kullandıkları çalışmamızın temel konusunu oluşturacaktır. Burada şu kadarı söylenebilir ki Kudüs'te bu mekânlar Kutsal Mabet, sinagoglar ve ev kiliseleri olmuştur.

¹⁷ Mat.10:14.

¹⁸ Lietzmann, *Eski Kilise Tarihi*, 1/69.

¹⁹ Mat.10:23.

²⁰ Elç. 8:5;9:31; Gal.1:22.

²¹ Elç. 9:32;10:1

²² Gal. 2:7-8.

²³ Lietzmann, *Eski Kilise Tarihi*, 1/69.

²⁴ Elç. 8:1,Lietzmann, *Eski Kilise Tarihi*, 1/69.

²⁵ Elç.11:19-20.

²⁶ Lietzmann, *Eski Kilise Tarihi*, 1/69.

1. HAVARİLER KUDÜS'TEKİ TAPINAKTA

İlk Hıristiyanların hepsi Yahudi kökenliydi. İsa inanç esaslarına dair yeni birtakım emir ve nehiyler getirmemiş, Musa'nın Yasa'sını tamamlamak için geldiğini belirtmiştir.²⁷ Ayrıca "Tanrı'ya iman etmeyi"²⁸ emretmiş ve "imanda ancak şüphe etmeksizin samimi olmanın fayda sağlayacağını"²⁹ vurgulamıştır. Kurtuluşun formülünü bu şekilde özetlemiştir. İsa'nın Yahudilerle ilgili suçlamaları ise daha çok onların imansızlık ve ikiyüzlülük içinde olmalarına yöneliktir.³⁰ Havariler de aynı şekilde hem İsa'nın hayatında hem de kendileri vefat edene kadar Yahudiliği muhafaza etmişlerdi. Havarilerin Pavlus ile yaptıkları tartışmalar bu hususu açıkça ortaya koymaktadır.³¹

Yeni Ahit'te haber verildiğine göre ilk cemaatin tapınak anlayışında her ne kadar bir farklılaşma görülse de her biri aynı zamanda birer Yahudi olan havariler İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra onun öğretisini yayma sürecinde mekân olarak en başta Kudüs'teki mabedi kullanmışlardır. Özellikle Süleyman Eyvanı onların toplanma merkezi olmuştur. "*Elçilerin aracılığıyla halk arasında birçok belirtiler ve harikalar yapılıyordu. İmanlıların hepsi Süleyman'ın Eyvanı'nda toplanıyordu. Halk onlara büyük saygı duyduğu halde, dışarıdan hiç kimse onlara katılmayı göze alamıyordu. Buna karşın, Rab'be inanıp topluluğa katılan erkek ve kadınların sayısı giderek arttı.*"³²

Başka birçok İncil pasajında çarmıh olayından sonra havarilerin yeni bir mekân veya mabet arayışına girmedikleri, Rab tarafından gelen buyruk üzerine Yahudilerin kutsal mabedine giderek görevlerini orada ifa ettikleri görülmektedir. Örneğin, Elçilerin İşleri'nde anlatıldığına göre, yakalanıp zindana atılan havarileri Rab tarafından gönderilen bir melek gelip kurtarır. Melek onlara tapınağa gitmelerini ve yeni yaşamla ilgili mesajı halka orada anlatmalarını söyler. Onlar da bu buyruğa uyarak gün doğumunda tapınağa gelip mesajı duyururlar. Tekrar yakalanarak Yüksek Kurulun önüne çıkarılırlar. Kamçılatılıp İsa'nın adından bahsetmemeleri şartıyla serbest bırakılırlar. Ancak Elçiler bundan sonra yine her gün tapınakta ve evlerde Mesih İsa'yla ilgili Müjde'yi yaymaya devam ederler.³³ Elçilerin İşleri'nde anlatılan bir başka hadise yine tapınağa gitmenin havarilerin hayatlarının bir parçası olduğunu gösterir. Buna göre tapınağın "Güzel Kapı" diye adlandırılan kapısına doğuştan kötürüm olan bir adam her gün dilenmesi için bırakılmaktadır. O günlerin birinde Petrus'la Yuhanna, saat üçte, dua vaktinde tapınağa çıkarlar. Bu adam onlardan da sadaka ister. Petrus ona "Bende altın ve gümüş yok, ama bende olanı sana veriyorum. Nasıralı İsa Mesih'in adıyla, yürü!" diye hitap edince adam iyileşir ve yürüyerek hatta koşarak tapınağa girer. Bütün halk bu olay karşısında hayret ve şaşkınlığa düşer.

²⁷ Mat.5:17.

²⁸ Mar. 11:22.

²⁹ Mat. 9:21,22, 29; 14:25-31;17:20-21 v.d.

³⁰ Bkz. İsa'nın Dağdaki Vaazı, Mat. 5, 6 ve 7. Baplar.

³¹ Ulutürk, *Hıristiyanlık'ta Havarilik*, 170.

³² Elç.5:12-14.

³³ Elç.5:17-42.

Adam, Petrus'la Yuhanna'nın yanından ayrılmaz ve orada bulunan bütün insanlar taaccüple Süleyman'ın Eyvanı denilen yerde onlara doğru koşar. Petrus burada halka seslenir ve imanın öneminden bahseder.³⁴ Bununla birlikte pek çok çalışmada miladi birinci yüzyılda ilk Hıristiyanların, pratik veya sembolik olarak Kudüs Tapınağı'na bağlı olup olmadıkları konusu tartışılmış, Yeni Ahit bilginlerinin çoğu, ilk Hıristiyanların tapınağa yönelik olumsuz yaklaşımını dile getirmiştir. Örneğin Wardle Tapınak terminolojisinin Hıristiyan topluluğa aktarımının doğmakta olan Hıristiyan hareketinde çok erken gerçekleştiğini ve Kudüs'teki havarilerin zaten “kendilerini bir tapınak olarak gördüklerini” belirtir. O, “ilk Hıristiyanların tapınaklaştırılmasıyla” havarilerin aslında o dönem bir baskı unsuru olan Tapınak liderliğine ve rahip otoritesine karşı bir tepki verdiğini ifade eder. Wardle'ye göre bu tepkinin altında yatan sebep ise rahiplerin Hıristiyanlara olan düşmanlığıdır.³⁵

Yahudiliğin içinden çıkmış olan bu yeni dinin tapınak anlayışında elbette bazı farklılaşmalar olmuştur. Yeni Ahit metinlerinde tapınak anlayışının yeni dine göre değiştirilme biçimlerinden bahsedilir ve bunun birbirinden farklı en az dört biçimi olduğu iddia edilir: Kilise yeni tapınaktır, bireysel inanan tapınaktır, tapınak cennettir ve tapınak İsa'nın bedenidir. Bazı yorumcular tapınak anlayışından kopuşun kökenine kadar takip edilmesi gerektiğini öne sürerler. Hıristiyan hareketinin kökenine bakıldığında görülür ki, Tarihsel İsa bizzat kendisini veya Kilise'yi yeni tapınak olarak düşünür ya da kendisinin yeni başrahip olduğuna inanır.³⁶ Regev, ilk dönem cemaatin tapınak anlayışının değişimini tartışırken Yahudiliğin tapınaktaki kurban kültürünün, Hıristiyanlıktaki Mesih'in kefaretiyle yer değiştirdiğinden söz eder. Bununla beraber ona göre Mesih, kişinin günahlarına kefaret olsa bile, tapınak gereksiz değildir. Çünkü tapınak kefareten başka işlevlere de hizmet eder. İsa'ya inanan bir Yahudi, mabedi ziyaret etme ve İsa'ya kurban sunma ihtiyacı hissedebilir. Böylece aynı anda birden fazla kefaret yolunu takip etmeyi tercih eder.³⁷ Bu yorum ilk dönem inananların tapınağı niçin mesken edindiğine dair bir başka bakış açısını yansıtır. Bu noktada Yeni Ahit'te erken Hıristiyanlık dönemini anlatan bazı pasajlarda kilise kelimesiyle mabedin değil Kudüs şehrine dağılmış binlerce inananın ifade edildiğini hatırlatmakta fayda görüyoruz.³⁸ Örneğin “...ve Rab de her gün yeni kurtulanları kiliseye (onların arasına) ekledi”³⁹ “Saul ise kiliseyi (inanlılar topluluğunu) kırıp geçiriyordu. Ev ev dolaşarak, kadın erkek demeden imanlıları dışarı sürüklüyor, hapse atıyordu.”⁴⁰

³⁴ Elç. 3:1-16

³⁵ Eyal Regev, *The Temple in Early Christianity: Experiencing the Sacred* (New Haven: Yale University Press, 2019), 3,4.

³⁶ İbr. 7:26,27;8:2;9:11.

³⁷ Regev, *The Temple in Early Christianity*, 4.

³⁸ Fitts, *The Church in the House*, 21.

³⁹ Elç.2:47.

⁴⁰ Elç. 8:3.

2. EV KİLİSELERİ

Tapınak dışında havarilerin toplandığı ve Hıristiyan mesajını öğrettiği en önemli yer evlerdi. Öyle ki ilk yüzyıl dünyasında bir kişi kilisenin yerini sorsa o, mutlaka birinin özel evine yönlendirilirdi.⁴¹ Çünkü Havariler “*Her gün tapınakta düzenli olarak birlikte ibadet ettiler, cemaat için evlerde küçük gruplar halinde bir araya geldiler ve yemeklerini büyük bir neşe ve şükranla paylaştılar.*”⁴² Daha önce de ifade edildiği üzere İsa hayattayken elçilerini misyon faaliyeti için değişik yerlere göndermiş ve onlara şöyle tavsiyede bulunmuştu: “*Hangi kent ya da köye giderseniz, orada saygıdeğer birini arayın ve ayrılıncaya dek onunla kalın.*”⁴³ Havariler bu öğüde uyarak gittikleri yerde güvendikleri kişilerin evlerinde kalmışlar ve orada halka hitap etmişlerdir.⁴⁴

Pavlus, bazı mektuplarında özel olarak selam gönderdiği kişilerle birlikte onların ev kiliselerini de zikreder.⁴⁵ Bu selamlar İsa’dan sonra da ilk Hıristiyanların evlerde bulduklarının göstergesidir. Onlar için ev, aile ortamıyla birlikte kiliseydi. Bu evler, bir taraftan yerel kilisenin, tüm Hıristiyan hanelerin ve bir şehrin bireylerinin toplantılarının ortamını oluştururken diğer taraftan ailenin ikametgâhı olarak kullanılmaya devam etti. Daha sonraki süreçte bu hanelerden, yüzyıllar boyunca kilisenin gidişatını şekillendirecek olan en eski yapılardan bazıları ortaya çıktı.⁴⁶

Luka ev toplantılarını tam olarak ilk Kudüs cemaatini Hıristiyan olmayan Yahudilerden ayıran etkinlik olarak tanımlar. Bu insanlar hem Yahudilerle birlikte tapınakta hem de evlerde ibadetlerini yapıyorlardı. Yeni Ahit’te bu durum şöyle ifade edilir: “*Her gün tapınakta toplanmaya devam eden imanlılar, kendi evlerinde de ekmek bölüp içten bir sevinç ve sadelikle yemek yiyor ve Tanrı’yı övüyorlardı. Tüm halkın beğenisini kazanmışlardı. Rab de her gün yeni kurtulanları onların arasına kattıyordu.*”⁴⁷ Bu cümlede görülüyor ki Hıristiyanların evi, tam olarak Yahudi Tapınağı’na karşılık olarak kullanılmaktadır.⁴⁸

Yeni ortaya çıkan çoğu cemaatte olduğu gibi, yayılma sürecinin ilk aşamalarında Hıristiyanların özel evlerde buluşması bir gereklilikti. Sinagoglar bir süre kullanıldı. Ancak bunların çoğunun Hıristiyanlara kapatılması çok uzun sürmedi.⁴⁹ Öte yandan özel ev, ilk Hıristiyanlar için bir mahremiyet, yakınlık ve istikrar ortamı sağladı. Yaklaşık bir yüzyıl boyunca özel konut, Hıristiyanların topluluk yaşamını şekillendirdi.

⁴¹ Del Birkey, *House Church: A Model for Renewing the Church*. (Place of publication not identified: Wipf & Stock Publishers, 2019), 40.

⁴² Elç. 2:46.

⁴³ Matta 10:7.

⁴⁴ Bkz. Elç. 9:43, 10:1-48, 12: 1-19, 16:14, I.Kor.16:15.

⁴⁵ Bkz. I Kor. 16:19, Rom. 16:3-5, Fil. 1-2, Kol.4:15.

⁴⁶ Vincent Branick, *House Church in the Writings of Paul* (Eugene, Or: Wipf & Stock Publishers, 2012), 13,14.

⁴⁷ Elç. 2:46, 5:42.

⁴⁸ Branick, *House Church in the Writings of Paul*, 14.

⁴⁹ Bkz.Elç.19:8.

Öyle ki bu özel konutlar topluluk için ekonomik bir altyapı, misyonerlik çalışması için bir platform, liderlik ve otorite için bir çerçeve sağlamış, cemaat içerisinde de kadınlara kesin bir rol belirlemiştir.⁵⁰

Yeni Ahit'te "kilise"; "Dünyada kilise"⁵¹, "ülkede kilise"⁵², "kentte kilise"⁵³ve "evde kilise"⁵⁴ şeklinde dört farklı düzeyde görünür. Evdeki kilise şehirdeki, taşradaki ve dünyadaki kilisenin bir mikrokozmosudur. Yerine getirdiği işlevlerle bir ev kilisesi, kilisenin tüm temel öğelerini, unsurlarını ve bileşenlerini içerir.⁵⁵

Erken dönem Hıristiyanlığında "Tanrı'nın evi" diye bir şey yoktu. Kilise, İsa'nın mistik bedeni ve ona iştirak edenler de Tanrı'nın halkı olarak kabul ediliyordu. Kilise bu yüzden inanan insanların yaşadığı sıradan evlerdi.⁵⁶O dönem bunlara "ev kiliseleri" denmiyordu. Onlar birinin evinde buluşan "kilise" idiler. Hıristiyan cemaatin büyümesi ev kiliseleri döneminde olmuştur. Bugün bilinen şekliyle kilise binaları miladi 232 yılına kadar ortaya çıkmamıştır.⁵⁷

Birçok zorlukla birlikte ilk kilise Kudüs'te kurulmuştur. Üyelerinin hepsinin Yahudi olmasına rağmen hepsinin aynı yaklaşıma sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Bazıları ibadetlerini minimum dini standartlara göre yapmaktaydılar. Petrus bu grubun örnekliliğini oluşturuyordu. Bir de James (Yakup) tarafından temsil edilen genellikle Ferisi ve rahip arka planlarına sahip daha titiz bir grup vardı. Son olarak ise Helenist Yahudiler, Kudüs Kilisesi'nde İstefan ve Filip tarafından temsil edilmiştir.⁵⁸ Kudüs'teki cemaatin günden güne büyüdüğü görülmektedir. Luka tarafından, Petrus'un, Pentikost Günü'nde Kudüs'te yaptığı konuşma sonrasında yaklaşık üç bin kişinin cemaate katıldığı,⁵⁹ daha sonra sayının yaklaşık 5.000'e ulaştığı⁶⁰ ve bu sayının günden güne arttığı⁶¹ haber verilmektedir. Tahmin edileceği üzere bu kadar çok sayıda kişinin bir yerde toplanması mümkün değildi. Bunun yerine onlar küçük gruplar olarak evlerde bir araya gelmişlerdir.⁶² Bunun için en güvenli yerler de yine üyelerin kendi evleri olmuştur. Örneğin, Mark'ın annesi Marry'nin evindeki dua toplantısı bunun kanıtıdır.⁶³Bu dua buluşması Kudüs Kilisesi'nin tamamını kapsamamış, ev kiliselerinin bazılarını içine almıştı.

⁵⁰ Branick, *House Church in the Writings of Paul*, 14.

⁵¹ Kol. 1:24.

⁵² Elç. 9:31.

⁵³ 2Ko. 1:1.

⁵⁴ Kol. 4:15.

⁵⁵ Fitts, *The Church in the House*, 20.

⁵⁶ Aydın, "Dünyayı Hıristiyanlaştırmanın Yeni Yolu", 355.

⁵⁷ Fitts, *The Church in the House*, 8.

⁵⁸ Birkey, *House Church*, 41.

⁵⁹ Elç.2:40-41.

⁶⁰ Elç.4:4

⁶¹ Elç. 5:12-14,42;6:1.

⁶² Birkey, *House Church*, 42.

⁶³ Mehmet Çelik, *Süryani Tarihi* (Ankara: Ayraç Yayınevi,1996), 25.

Bu konuyla ilgili Bruce'un yorumu dikkat çekicidir: " O zaman da şu an olduğu gibi bu küçük kilise gruplarından bazılarının daha ihtiyatlı muhafazakârları, diğerlerinin ise daha maceraperest liberalleri kendine çekmesi beklenen bir durumdur."⁶⁴

Martin Hengel "Der Unterschätzte Petrus" adlı eserinde bu konuya açıklık getirir: Havariler içerisinde öne çıkan Petrus, Pavlus ve Yakup'un kiliseler üzerindeki etkileri ve kilise anlayışları farklı olmuştur. Havari Yakup hiçbir zaman Yahudi şeriatından ödün vermemiştir. Onun için Yahudi yasaları önemli ve dokunulmazdı. Bu sebeple o sadece Kudüs'te etkili olmuş ve Kudüs'ün başpiskoposu olarak mücadelesine öldürülünceye kadar (M.S. 43-62) devam etmiştir. Petrus ise hem Helenistler arasında hem de Paganistler arasında başarılı bir misyonerdir. O, Yakup ile Pavlus'un temsil ettikleri misyonun arasında durmaktadır. Hengel'e göre M.70 yılından sonra Yahudi Hıristiyanlığın zayıflamasında Petrus'un batıya açılırken fikir değiştirmesi de etkili olmuştur. Petrus artık bir Gentile misyoneri olmuş ve koşullara göre Yahudi yasalarında yumuşamaya gitmiştir. Böylece Gentileler arasında başarı sağlamıştır. Denilebilir ki Petrus konum olarak, Yakup ile Pavlus arasında orta yollu bir Kilise anlayışına sahipti.⁶⁵ Sonuç olarak günden güne büyüyen cemaatin kendi arasında farklılaştığı ve toplanılan evlerin adeta o cemaate ait bir kurum gibi işlev kazandığı görülmektedir.

2.1.Ev Kiliselerinde Hane Halkının Önemi

Ev kiliselerinde ev sahibi kadar ev halkı da önemli bir rol üstlenmişti. Nitekim Pavlus'un misyon stratejisinde bir hanenin dönüştürülmesi ve bunun sonucunda bir ev kilisesinin oluşturulması kilit noktayı oluşturmaktaydı. Çünkü Elçilerin İşleri'nde de belirtildiği üzere Pavlus sinagoglarda vaaz etme konusunda çok az başarılı olmuştu. Bunun üzerine yöntemini değiştirerek, önde gelen bir aile ile bağ kurmaya ve daha sonra belirli bir şehirde ev kilisesi ile operasyon üssünü oluşturmaya başlamıştı.⁶⁶ Bu sebeple onun, vaftizden bahsederken yalnızca bireyleri değil, bütün hane halkını sık sık zikretmesi şartırcı değildir. Pavlus böyle bir dönüşümü bir kez yaptığını ifade etmiştir: "Evet, bir de İstefanas'ın ev halkını vaftiz ettim; bunun dışında kimseyi vaftiz ettiğimi hatırlamıyorum."⁶⁷ Elçilerin İşleri böyle bir ev değiştirmeyi neredeyse başlı başına bir tema haline getirir.⁶⁸ Bir evin reisinin din değiştirmesi o dönem hane içindeki diğer bireyler üzerinde din değiştirme konusunda sosyal baskı oluşturabiliyordu. Yine de her durumda konukseverlik misyonun anahtarıydı.

Pavlus'ta konukseverlik, yalnızca maddi destek sağlamak anlamına gelmiyordu. Bu aynı zamanda misyona bağlılık ve işi birlikte göğüslemek demektir. Böyle bir ideolojik destek, özellikle Pavlus'un, Filipililerin mali desteğine ilişkin sözlerinde ortaya çıkar.⁶⁹

⁶⁴ Birkey, *House Church*, 42.

⁶⁵ Sait Şahin, *Martin Hengel'e Göre İsa Sonrası İlk Dönem Kilisenin Oluşumu* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 59.

⁶⁶ Bkz. Elç.16:13-34; 17:2-9;18:1-11.

⁶⁷ 1 Kor. 1:16

⁶⁸ Bkz.Elç. 10:2;16:15;16:33; 18:8; ayrıca bkz. Yu. 4:53.

⁶⁹ Bkz.Fil. 4:10-18; 2 Kor 8:1-5

Hane halkı ev sahibi olma, cemaat için geniş bir sosyal ağ kurma gibi hizmetlerinin yanında önemli bir işlevi daha üstlenir. O da Pavlus'un elçilerini ağırlaması ve gereken desteği sağlamasıdır. Pavlus sık sık iş arkadaşlarını “kabul etmek” ve “göndermekten” söz eder.⁷⁰ Bu sözler, yerel grubun misyondaki rolünü ifade eden adeta teknik kelimelerdir. Yerel grup, Pavlus'un elçisine konukseverlik gösterecek ve daha sonra o kişiye Pavlus'a geri dönmesi veya bir sonraki istasyona ulaşması için yeterli yardımı sağlayacaktı.⁷¹ Görüldüğü üzere sahip olduğu her şeyi geride bırakıp diyar diyar gezen misyonerler kadar onları evine kabul eden ev sahipleri de Yeni Ahit'te İsa'nın yolunu takip etmenin bir başka çeşidini oluşturmaktadır. “*Size doğrusunu söyleyeyim.*” dedi İsa. “*Benim ve Müjde'nin uğruna evini, kardeşlerini, anne ya da babasını, çocuklarını ya da topraklarını bırakıp da şimdi, bu çağda çekeceği zulümlerle birlikte yüz kat daha fazla eve, kardeşe, anneye, çocuğa, toprağa ve gelecek çağda sonsuz yaşama kavuşmayacak hiç kimse yoktur.*”⁷²

Kilisenin haneye uyarlanması, özellikle cemaatin liderliği açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Bir hane reisi veya aile babası, evindeki grup toplantısından yasal olarak sorumludur. Örneğin Luka'nın haber verdiği göre Selanik'teki Jason, evinde Pavlus ve Silas'ı ağırladığı için başı ciddi olarak belaya girer ve konuklarının sosyal olarak kabul edilemez davranışları için kefaret ödemek zorunda kalır.⁷³ Daha sonraki dönemlerde papaz ve piskoposluk makamı gelişmeye başladığında, adaylar bir aile babası olarak işlev görme yeteneklerine göre değerlendirilir.⁷⁴ Bir ev kilisesinde “paterfamilias'ın”⁷⁵ doğal egemenliği, hem o dönem ev kilisesindeki hem de daha sonraki dönemlerde Kilise'nin ataerkil yapısını büyük ölçüde açıklayacaktır.⁷⁶ Ev kiliselerinde “baba” otorite bakımından hükümdar yerine geçerken, kilise evden uzaklaşıp başlı başına bir kurum haline geldiğinde yine liderleri “Baba” etkisini korumaya devam etmiştir. Öte yandan, ev kilisesinde, ailenin annesi de önemli bir işlev üstlenmektedir. Anne birçok yönden evin yöneticisiydi. Dul kadın, genellikle ölen eşinin yerine geçmiştir. Bu nedenle anne, evinde buluşan kilisede pasif bir seyirciye indirgenmemiştir. Bu bağlamda ev kiliseleriyle bağlantılı olarak kadınlardan bariz bir şekilde bahsedilmiştir. Örneğin bu kadınlardan Nimfa, kilisesinin hamisi olarak görünür.⁷⁷

⁷⁰ Rom. 16:1-2; Flp. 2:25-29.

⁷¹ Branick, *House Church in the Writings of Paul*, 18.

⁷² Mk. 10:30

⁷³ Elç. 17:5-9.

⁷⁴ Bkz. 1Ti. 3:4-5; Tit. 1:6.

⁷⁵ Aile babası anlamına gelen “paterfamilias” kavramı Eski Roma'da tüm aile bireyleri üzerinde -köleler de dahil- mutlak hakimiyete sahip olan erkek aile reisini ifade eder. Bazı durumlarda bu kişi ailenin büyükbabası da olabilirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kamil Doğancı - Fulya Kocakuşak, “Eski Roma Ailesinde ‘Pater Familias’ Ve ‘Patria Potestas’ Kavramları”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15/27 (2014), 233-250.

⁷⁶ Birkey, *House Church*, 42.

⁷⁷ Kol 4:15.

Pavlus, Filimun'u ve onun evinin kilisesini selamlarken Filimun'un eşi Afiya'dan bahseder.⁷⁸ Yine o, kocası Akvila'nın adını anmadan önce eşi Priska'dan⁷⁹ bahsetmeye özen gösterir.⁸⁰

Hane reisinin etkisiyle ailenin tüm üyelerinin Hıristiyan olduğu düşünülse de bunun her zaman böyle olmadığına dair kanıtlar da bulunmaktadır. Örneğin, Hıristiyan Filimun'un kölesi Onesimus, efendisinden kaçıp Pavlus'la tanışana kadar bir Hıristiyan değildi.⁸¹ Pavlus, eşlerin her ikisinin birden Hıristiyan olmadığı aileler için kesin normlar ortaya koyar.⁸² Benzer şekilde, Pavlus, görünüşe göre Hıristiyan olmayanların yönettiği hanelerdeki Hıristiyan gruplara hitap eder. Örneğin, "Nargis'in hane halkının Rab'de bulunan üyelerine"⁸³ şeklinde yapılan selamlama, Hıristiyan olmayan bir hane içindeki belirli bir Hıristiyan gruba yapılan başka türden bir selamlama gibi görünmektedir.⁸⁴

İlk misyonerlerin stratejisi ve onların başka yerlerde toplanmalarına yönelik kısıtlamaların olması ev kilisesinin ortaya çıkmasını zorunlu kılmıştır. Pavlus'a göre bu ev kiliselerinin yerel bir kiliseye bağlanması ise muhtemelen özel bir çabaya bağlıydı. Nitekim Pavlus "kilise" terimini en çok yerel, yani şehir çapında bir Hıristiyan grubunu ifade etmek için kullanmıştır. Mektuplarında bir şehrin adıyla oradaki kiliseyi birbirine bağladığı açık bir şekilde görülür. Örneğin "Korint'teki Tanrı'nın kilisesini" iki kez selamlar.⁸⁵ Benzer şekilde "Selanik Kilisesi'ni" selamlar.⁸⁶ Phoebe'nin Korint'in hemen dışındaki bir liman köyü olan "Cenchreae (Kechries) Kilisesi"ndeki rolünü anlatır.⁸⁷ Koloselilere Mektup'ta "Laodikyalıların Kilisesi'nden"⁸⁸ söz eder.⁸⁹

Yeni Ahit'te bahsedilen ilk döneme ait ev kiliselerinden bazılarının daha çok ön plana çıktığı görülmektedir. Çalışmamızın devamında bu kiliselere yer verilecektir.

3. KUDÜS'TEKİ EV KİLİSELERİ

3.1. Meşhur Üst Oda: Cenacle

Latince "cēnāculum" kelimesi "yemek odası" demektir. "Cenacle" kelimesi "yukarı oda" veya "üst oda" anlamında kullanılır.⁹⁰ İsa döneminde tipik bir Roma evi, merkezi bir avlu ve bu avlunun çevresinde bulunan odalardan oluşurdu.

⁷⁸ Fil.1-2.

⁷⁹ Bkz. Rom.16:3.5; I Kor. 16:9; krş. Elç.18:2.18; 2 Tim. 4:19.

⁸⁰ Branick, *House Church in the Writings of Paul*, 21,22.

⁸¹ Fil.10.

⁸² I Kor 7:12-16.

⁸³ Rom.16:11.

⁸⁴ Branick, *House Church in the Writings of Paul*, 22.

⁸⁵ I Kor. 1:2; 2 Kor. 1:1.

⁸⁶ ISe.1:1; 2.Se. 1:11.

⁸⁷ Rom. 16:1.

⁸⁸ Kol.4:16.

⁸⁹ Branick, *House Church in the Writings of Paul*, 22.

⁹⁰ "Cenacle", *Wikipedia*(Erişim 25 Nisan 2022).

Bir ev kiliseye çevrildiğinde odalar farklı işlevler kazanırdı. Mesela bir oda ibadet için, bir oda vaftizler için, bir oda dua için, bir oda da ortak paylaşılan ve bağışlanan malların depolanması için kullanılırdı.⁹¹

Birkey'e göre, meşhur 'üst oda' yani Tanrı'nın akşam yemeğinin yapıldığı ve bilinmeyen bir üyeye ait olan evin geniş üst odası⁹² büyük ihtimalle Kudüs'te yaklaşık 120 kişiden oluşan grubun Pentikost gününü beklemek için toplandığı odayla⁹³ aynı odadır.⁹⁴ “*Pentikost Günü geldiğinde bütün imanlılar bir arada bulunuyordu. Ansızın gökten, güçlü bir rüzgârın esişini andıran bir ses geldi ve buldukları evi tümüyle doldurdu. Ateşten dillere benzer bir şeylerin dağılıp her birinin üzerine indiğini gördüler. İmanlıların hepsi Kutsal Ruh'la doldular, Ruh'un onları konuşturduğu başka dillerle konuşmaya başladılar...*”⁹⁵Buna göre Cenacle, Yeni Ahit'te açıklanan diğer birçok olayın gerçekleştiği yer olarak kabul edilir. Bunlar: İsa'nın son Fısıh yemeğinin kutlanması için hazırlık yapılan yer,⁹⁶ İsa'nın öğrencilerinin ayaklarını yıkadığı yer,⁹⁷ İsa'nın belirli diriliş görünümleri⁹⁸ ile İsa'nın yükselişinden sonra havarilerin toplandığı yer,⁹⁹ Matiya'nın on ikinci havari olarak seçildiği yer¹⁰⁰ ve Pentikost gününde Kutsal Ruh'un öğrencilerin üzerine indiği yerdir.¹⁰¹

Adrie von der Hoeven, bu evin John Mark'ın evi olduğuna dair deliller getirir. “*O da öğrencilerinden ikisini şu sözlerle önden gönderdi: “Kente gidin, orada su testisi taşıyan bir adam çıkacak karşınıza. Onu izleyin. Adamın gideceği evin sahibine şöyle deyin: Öğretmen, öğrencilerimle birlikte Fısıh yemeğini yiyeceğim konuk odası nerede? diye soruyor. Ev sahibi size, üst katta döşenmiş, hazır büyük bir oda gösterecek. Orada bizim için hazırlık yapın.*”¹⁰²Hoeven'e göre, bu İncil pasajları incelendiğinde Cenacle'nin John Mark'ın evinde olması ihtimali ortaya çıkıyor. Çünkü İsa'nın Son Akşam Yemeği'ni tertip ettiği evin kapıları gibi Petrus'un hapisten kurtarıldıktan sonra gittiği evin kapılarının da kapalı olduğu ve içeriden seslenen hizmetçi kadının Petrus'un sesini tanımamasına rağmen güvenlik endişesiyle kapıyı tek başına açmadığı anlaşılmaktadır. Bu da gösteriyor ki hem Cenacle'ye hem de John Mark'ın evine erişim kısıtlıydı. Yine Cenacle evinin sahibi tüm İncillerde isimlidir, çünkü İsa, Cenacle'deki Son Akşam Yemeği'nin hazırlığını öyle bir şekilde düzenler ki katılanların hiçbiri kimin evine gideceğini bilemez. Hoeven, John Mark'ın evinin sahibinin isminin de anonim olduğunu belirtir, çünkü Elçilerin İşleri 12:12'de ev sadece “diğer adı Yuhanna'nın annesi Meryem'in evi” olarak tanımlanır. İsa'nın zamanında “Mary” bir kadın için en popüler isimdir.

⁹¹ Marc Madrigal, *Birinci Yüzyıl Anadolu Kiliseleri* (Marc Madrigal ve Kitab-1 Mukaddes Şirketi, 2015), 7.

⁹² Mar. 14;12-16.

⁹³ Elç. 1;12-16,2;1-2.

⁹⁴ Birkey, *House Church*, 42.

⁹⁵ Elç. 2:1-4.

⁹⁶ Mat.26:17-19;Mar.14:13-17;Luk.22:8-13.

⁹⁷ Yu.13:4-11

⁹⁸ Mar.16:14; Luk.24:33-38;Yu.20:19.

⁹⁹ Elç.1:13.

¹⁰⁰ Elç.1:12-26.

¹⁰¹ Elç.2:1-4.

¹⁰² Mar.14:13-15.

Tüm İbrani kadınların %25'i Mary (Meryem) ismini taşıırken “Mark” (Marcus), Yuhanna'nın Romalı adydı.¹⁰³Hoeven Yeni Ahit'te anlatılan bazı önemli olayların geçtiği yerleri de delil göstererek Cenacle'nin John Mark'ın evinde olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.

İsa'nın Son Akşam Yemeği için seğtiği “üst oda”,onun bizzat kendi seçimi olup “kutsal olmayan alan”ı işinin ortamı olarak kabul etmesi ve inananlar arasındaki aile bağlarına vurgu yapması yönüyle en eski tarihlerden itibaren Hıristiyanlarla özdeşleşen bir ortam olmuştur. İkinci yüzyılın ikinci yarısında, Hıristiyanlar evlerini kilise toplantılarına adamaya başlamışlardır. Bu evler sadece ev halkının yaşadığı bir mesken olmaktan çıkarılarak yapılan değişikliklerle yemek odası daha büyük bir toplantı salonuna dönüştürülmüştür. Diğer odalar ise topluluğun diğer işlevlerini üstlenecek şekilde ayarlanmıştır.¹⁰⁴

Günümüzde Cenacle'nin bulunduğu yere inşa edilmiş olan Son Yemek Kilise'si Kudüs'ün Zion Kapısı'nın çıkışında ve Zion Dağı'nı kaplayan yapılar kompleksinin içindedir. Sultan Selim'in fethinden 7 yıl sonra yani 1524 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle camiye çevrilmiş böylece üç dinin Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'in hak iddiaları Müslümanların lehine çözülmüştü. Burası Osmanlı fethinden önce Fransisken misyonerlerinin elindeydi. Hazreti Davut'un mezarının üzerinde bulunan, İsa'nın havarileriyle Son Akşam Yemeği'ni yediği salon (Cenacle), namazgâha çevrilmiş ve başka bir takım tadilatlar yapılarak mekân Müslümanlaştırılmıştır. Kudüs'teki ilk Osmanlı eseri olma özelliği taşıyan bu mekânda 3 tane mihrap bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi alt katta Hazreti Davut'un mezarının bulunduğu türbede, diğeri son yemek odasında, sonuncusu ise birinci katta avluda bulunan namazgâhtadır.¹⁰⁵Burası yaklaşık 400 yıl cami olarak kullanılmış, 1917 yılında İngilizlerin Kudüs'e girişlerinden kısa bir süre sonra cami vasfı kaldırılarak Yahudilere ve Hıristiyanlara verilmiştir.¹⁰⁶

3.2. Markos Diye Tanınan Yuhanna'nın Annesi Meryem'in Evi

Yukarıda üst oda hakkında yapılan tartışmalar ışığında İncillerdeki ifadesiyle “Markos diye tanınan Yuhanna'nın annesi Meryem'in evi ”, ilk cemaatin toplandığı yerlerden biri olması bakımından son derece önem arz etmektedir. Markos ve Meryem'in kim oldukları hakkında da bazı bilgiler verilmiştir. Hıristiyan geleneğinde havari Petrus'un hayatı boyunca iki kez hapse atıldığı kabul edilmektedir. Bunlardan birincisi hakkında Elçilerin İşleri kitabında ayrıntılı bilgi verilmekte ve bu olayın Kudüs'te Kral Herod Agrippa zamanında miladi 44 yılında gerçekleştiği bildirilmektedir. O dönemlerde Herod bazı Hıristiyanlara eziyet etmektedir. O, Yuhanna'nın kardeşi Yakup'u kılıçla öldürtmüş bunun Yahudilerin hoşuna gittiğini görünce de Petrus'un yakalanması için emir vermiştir. Petrus, Fısıh bayramında yakalanarak hapse atılmıştır. Herod'un amacı, Petrus'u bayramdan sonra halkın önünde yargılamaktır.

¹⁰³ Adrie Van Der Hoeven, “John Mark – Author of the Gospel of John with Jesus' Mother”, (27 Haziran 2008), 5,6.

¹⁰⁴ Branick, *House Church in the Writings of Paul*, 15.

¹⁰⁵ Mehmet Tütüncü, “Kudüs ve Sultan I.Süleyman”, *Düşünce ve Tarih Dergisi* 23 (Ağustos 2016), 42,43.

¹⁰⁶ Tütüncü, “Kudüs ve Sultan I.Süleyman”, 49.

Ancak Petrus, Rabb'in meleği tarafından zindandan salıverilir¹⁰⁷ ve o doğruca Markos diye tanınan Yuhanna'nın annesi Meryem'in evine gider. Burasının pek çok kişinin toplanıp dua ettiği adeta bir 'dua evi' haline geldiği Yeni Ahit'teki ifadelerden anlaşılmaktadır. “Orada birçok kişi toplanmış dua ediyordu. Petrus'un dış kapıyı çalması üzerine Roda adlı bir hizmetçi kız kapıya bakmaya gitti. Petrus'un sesini tanıyan kız, sevincinden kapıyı açmadan tekrar içeri koşarak, “Petrus kapıda duruyor!” diye haber verdi. “Çıldırılmışsın sen!” dediler ona. Ama kız üsteleyince onlar, “Onun meleği olmalı” dediler. Petrus ise kapıyı çalmaya devam etti. Kapıyı açıp onu görünce şaşırıp kaldılar. Petrus, eliyle susmalarını işaret ederek Rab'bin onu zindandan nasıl çıkardığını anlattı. Sonra, “Bu haberleri Yakup'la öbür kardeşlere iletin.” diyerek oradan ayrılıp başka bir yere gitti.”¹⁰⁸

Resullerin İşleri'ne göre, Petrus Kudüs'ten ayrılmış başka bir yere gitmiştir. Bu yerin neresi olduğuna dair bir açık beyan olmadığı için Yeni Ahit yorumcularından bazıları burayı Roma, bazıları ise Antakya olarak düşünmüştür. Pagan yetkililer tarafından Petrus'un başına bir iş gelebileceği endişesiyle gizliliğin korunduğu belirtilmiştir. Konuyla ilgili olarak Resullerin İşleri'ndeki bazı ifadelerden anlaşılan ise Petrus'un Kudüs'te sahip olduğu her şeyi ve kilisedeki görevini bırakarak ayrıldığıdır. Bu ayrılışın amaçlarından birinin Yahudi baskısından kaçmak olduğu düşünülmektedir.¹⁰⁹Nitekim Markos'un annesi Meryem'in evinde olanların anlatıldığı İncil sahnesi bu baskının işaretlerini bize vermektedir. Peki, Markos diye tanınan Yuhanna kimdir? Bu konu oldukça tartışmalı bir konudur. Bazılarına göre O, İsa tarafından kardeşi James ile birlikte Celile Gölü'nde balıkçı teknesinden çağrılan Zebedi'nin oğlu Yuhanna'dır.¹¹⁰ Yaygın olan bir başka görüşe göre ise o, dördüncü İncil olarak bilinen John'un İncil'i olarak adlandırılan (John'a göre İsa'nın İncil'i olan) İncil'in yazarı¹¹¹Yuhanna'dır.¹¹² Buna göre kendisi Petrus'a yakındır, Pavlus'la yolculuk etmiştir.¹¹³Bir başka görüşe göre o, Barnabas'ın kuzeni, Pavlus ve Barnabas'ın yardımcısı ve geleneksel olarak ikinci İncil'in yazarı Markos'tur. Bu isim incelendiğinde görülür ki Yuhanna ismi İbranice olup“Yahveh lütufkârdır” anlamına gelir, Markos ise Latincenin Grek formuna aittir. Bu şekilde İbrani isimlerine ek olarak Grekçe veya Romalı isimler taşıyan diğer Yahudilerin örnekleri Yeni Ahit'te yaygındır.¹¹⁴Çünkü o dönem birinin hem İbranice hem de Roma adını kullanması alışlagelmiş bir durumdu. John Mark ismiyle ilgili bir başka bilgi ise birinci yüzyılda, Yuhannes'in (John) en yaygın İbranice isim, Mark'ın da en yaygın Roma ismi olmasıdır.¹¹⁵

¹⁰⁷ Elç. 12: 1-19.

¹⁰⁸ Elç. 12: 17.

¹⁰⁹ Osman Eraslan, “Havari Petrus'un Roma Seyahati Ve Öldürülmesi Hakkındaki Tartışmalar”, *The Journal of Academic Social Sciences* 120 (2021), 150,151.

¹¹⁰ Mat. 4:21,10:2,Yuh.21:2.

¹¹¹ Elç. 12: 12,25,13:5,13,15:37,39; 2.Tim. 4,11; Kol. 4:10; Fil. 24; I. Petrus 5;13.

¹¹² Van Der Hoeven, “John Mark – Author of the Gospel of John with Jesus' Mother”, 5.

¹¹³ Donald English, *Markos'un Mesajı: İmanın Gizemi*, çev. Burcu Çağın (Haberci Basın Yayın, 2017), 8.

¹¹⁴ Bkz.Elç. 1:23,10:18.

¹¹⁵ Ryan Nelson, “Who Was John Mark? The Beginner's Guide”,(Erişim 17 Nisan 2019).

John Mark'ın annesinin adı Meryem'di¹¹⁶ ve o bir Levili olan¹¹⁷Barnaba'nın kuzeniydi.¹¹⁸ Yeni Ahit'te Meryem'in ailesi Kıbrıs'ın yerlisi ve bir arazi sahibi olan, en az bir hizmetçisi ve büyük bir dua toplantısı için yeterli alana sahip bir evi bulunan zengin bir aile olarak resmedilmiştir.¹¹⁹Mark'ın babası hakkında kesin olarak hiçbir şey bilinmemektedir, ancak evin Meryem'e ait olduğu gerçeği göz önüne alındığında, bu sırada onun ölmüş olduğu varsayılabilir. Petrus'un hapisaneden mucizevî bir şekilde serbest bırakılması üzerine dua eden kiliseyi nerede bulacağını bilmesi, hane halkının Kudüs'teki ilk Yahudi Hıristiyanlar arasında bir miktar önemli bir konuma sahip olduğunu işaret eder. Mark'ın erken yaşamı hakkında doğrudan bilgi yoktur. Bununla birlikte, Petrus'un Meryem'in evinde karşılandığı gerçeğine ve o havarinin adını taşıyan ilk mektuptaki bilgilere¹²⁰ bakılarak, Markos'un özellikle Petrus ile muhtemelen Kudüs'teki kilisenin ilk günlerinden kalma yakın bir ilişkisi olduğu söylenebilir. Daha sonraki gelenekler de benzer şekilde Petrus ve Markos arasında yakın dostluk olduğunu kabul eder. Getsemani'deki ihanet sahnesinden çıplak olarak kaçan genç adamın genellikle Yuhanna Markos olduğu düşünülür.¹²¹Çünkü o dönem bir yazarın yazılarında kendi adından bahsetmemesi bir gelenektir.¹²² Yeni Ahit'te kaydedildiği kadarıyla, Yuhanna'nın hayatındaki ilk önemli olay, Pavlus ve Barnabas'ın Kudüs'teki kıtlık zamanında Antakya cemaatinin gönderdiği yardımları teslim edip (yaklaşık olarak M.46) Antakya'ya geri dönerken onu yanlarında götürmeleridir. Kısa bir süre sonra Pavlus ve Barnabas, "hizmetçi" veya "yardımcı" olarak Markos ile ilk misyonerlik yolculuğuna çıkmışlardır.¹²³ Buradaki hizmetçi terimi genellikle, köleden oldukça farklı olarak bir resmi asistanı belirtir. Bu sebeple Markos seyahat eden ekibin asistanıdır.¹²⁴

4. AVRUPA'NIN İLK EV KİLİSESİ: LİDYA'NIN EVİ

Avrupa'daki ilk ev kilisesi Filipî'deki Lidya'nın evidir.Filipi kasabası bugün Yunanistan'ın Kavala kentindeki Doğu Makedonya ve Trakya bölgesinin bir parçasıdır.¹²⁵ Avrupa'daki ilk kilise evine sahip olması bakımından ayrıcalıklı bir özelliğe sahiptir. Luka'nın kaydettiğine göre Pavlus bir görümde Tanrı tarafından Makedonya'ya çağırılmıştır. Bu çağrının ardından Pavlus ve Silas Makedonya'nın önemli bir kenti olan Filipî'ye gitmişlerdir.¹²⁶Sept günü ırmak kıyısına varmış ve orada toplanmış olan kadınlarla konuşmuşlardır. Onları dinleyenler arasında Lidya adında bir kadın vardı. Lidya Tiyatira kentinden başarılı bir iş kadınıydı.

¹¹⁶ Elç.12:12.

¹¹⁷ Elç. 4:36,37.

¹¹⁸ Kol. 4:10.

¹¹⁹ Elç. 12:12,13.

¹²⁰ 1Pe.5:13.

¹²¹ Bkz. Markos 14:51, 52.

¹²² Bkz.Yu. 21:24.

¹²³ Elç.13:5.

¹²⁴ "John Mark, Encyclopedia of the Bible", (Erişim 06 Mart 2022).

¹²⁵ "Philippi Arkeolojik Bölgesi", *Unesco Dünya Mirasları* (Erişim 16 Temmuz 2022).

¹²⁶ Elç.16:6-10.

O Pavlus'un mesajını kabul etmiş ve ev halkı ile birlikte vaftiz olmuştu.¹²⁷ Elçilerin İşleri'ndeki ifadelerden anlaşılan Lidya Avrupa'da Hıristiyan olan ilk kişidir. O misafirperverliğiyle Pavlus'u ve yoldaşlarını evine davet etmiş ve şöyle demiştir: "Eğer siz beni Tanrı'nın inananlarından görüyorsanız gelin ve benim evimde kalın."¹²⁸ Luka, Lidya'nın kendilerini ikna ettiğini ifade etmektedir. Böylece Avrupa'da ilk kilise ortaya çıkmış oldu.¹²⁹

Pavlus ve Silas zindandan çıktıktan sonra Lidya'nın evine gidip burada kardeşlerle buluştular ve onları cesaretlendirdiler.¹³⁰ Lidya'nın evinde kurulan Filipi kilisesinin nasıl büyüdüğü hakkında bir malumat bulunmamaktadır. Muhtemelen grup artık Lidya'nın evine sığmadığında, şehirde başka bir yerde başka bir grup oluşturdular ve bu şekilde bölünmeye ve çoğalmaya devam ettiler. Kilise tarihi de bu sonucu desteklemektedir.¹³¹

5. KORİNT'TEKİ EV KİLİSELERİ

Korint, günümüzde Mora Yarımadası'nı Yunanistan anakarasına bağlayan Korint ve Saronik körfezlerinin arasında bulunan koridorun batısında yer alan bir Yunanistan şehridir.¹³² Bu konumu sebebiyle Roma İmparatorluğu'nun önemli bir ticaret merkeziydi. Şehir sahip olduğu iki limanı ile Mora-Yunanistan ticaret yollarının vazgeçilmez geçiş noktasıydı. Bunun yanı sıra Roma ile Asya arasındaki yolu kısalttığı için Roma-Asya ticaretinde de bir köprü konumundaydı. Korint ticari faaliyetlerinin yanı sıra el sanatları bakımından da oldukça gelişmiş zengin ve ihtişamlı bir şehirdi.¹³³ Yeni Ahit'e göre miladi birinci yüzyılda Korint halkı cinsel ahlaksızlığıyla tanınmaktadır. Öyle ki Pavlus yazdığı mektupta Korintlileri cinsel ahlaksızlık,¹³⁴ birbirlerine karşı açtıkları davalar¹³⁵ ve toplantılardaki düzensizlikleri konusunda¹³⁶ azarlamaktadır. Putperest olan şehir halkının Eski Grek tanrılarına ait en az on iki tapınağı vardı. Felsefenin yaygın olmasından dolayı gerek Yahudi, gerekse Yahudi olmayanlardan oluşan inanlılar topluluğu bazı kültürel sorunlarla karşı karşıya idi. Pavlus, Korint'e M.S.50 yıllarında gelmiş, İsa'nın "Bu kentte benim halkım çoktur" sözü üzerine orada bir buçuk yıl kalmıştır.¹³⁷

Pavlus, Korint'ten olan Romalı Hıristiyanlara selamını gönderdiğinde buna Gayus'u da eklemiştir: "Benim ev sahibim, kilisenin evinde bulunduğu Gayus size selamlarını gönderiyor."¹³⁸

¹²⁷ Elç. 16:11-14.

¹²⁸ Elç. 16:15.

¹²⁹ Birkey, *House Church*, 43.

¹³⁰ Elç.16:40.

¹³¹ Fitts, *The Church in the House*, 13.

¹³² Machiel Kiel, "Gördüs", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), 14/154.

¹³³ "Antik Korint Kenti", *Hristiyanlık.org* (Erişim 16 Temmuz 2022).

¹³⁴ 1Ko.6:9-20.

¹³⁵ 1Ko.6:1-8

¹³⁶ 1Ko.11:17-34.

¹³⁷ Birkey, *House Church*, 43.

¹³⁸ Rom. 16:23.

Bu ev sahibi, muhtemelen sinagogun yanındaki evini, başlattığı işi devam ettirebilmesi için Pavlus'un emrine veren Titus Justus ile aynı kişiydi. Bundan sonra adı, Roma vatandaşı olduğunu gösteren Gayus Titus Justus oldu. Bu ev görünüşe göre Korint Kilisesi ve Pavlus'un merkezleri için ilk buluşma yeri olmuştur.¹³⁹“Bütün kilisenin aynı yerde” toplanmış olması orada önemli bir olay ve özel bir meclis olduğu izlenimi vermektedir. Gayus'un, tüm Korint Kilise'sini evinde toplaması nedeniyle bu eve özel önem verilmiştir. Ancak Korintliler'in her zaman onun evinde buluşmadığı belirtilir.¹⁴⁰

Pavlus, muhtemelen M.S.52 civarında Korint'te misyonerlik çalışmasına başlamıştı. Elçilerin İşleri 18'de Luka, Pavlus'un Akvila ve karısı Priska ile ilk nasıl tanıştığını ve onlarla nasıl konaklamaya başladığını anlatır. Bu Yahudi çift, Klavdiyus'un fermanı nedeniyle Roma'dan “yakın zamanda” sürülmüştü.¹⁴¹Suetonius'a göre imparator, “Chrestos” adlı bir adam yüzünden bir dizi Yahudi'yi kovdu. Pavlus, Akvila ve Priska'yı değil, İstefanas'ı ve ev halkını “Ahaya'nın ilk meyveleri” olarak adlandırdığına göre, muhtemelen bu çift, Pavlus onlarla tanıştığında zaten Hıristiyan olmuştu. Aksi takdirde Pavlus'u ağırlamaya hazır olmalarını anlamak zor olurdu. Daha sonra bu çift Efes¹⁴² ve Roma'daki¹⁴³ ev kiliselerinden sorumlu olacaktır. Pavlus'un ayrılmasından sonra, evleri, en azından Apollos için, Hıristiyan ilmiyelerinin yeri olarak tanımlanır.¹⁴⁴Bu nedenle, Pavlus onlarla tanıştığında evlerinin bir Hıristiyan ev kilisesi olarak işlev gördüğü varsayılabilir. Bilim insanları arasında Klavdiyus'un fermanının tarihlendirilmesi ve dolayısıyla Akvila ve Priska'nın Korint'e gelişi, bir tartışma konusudur. İlk Hıristiyan yazar Paulos Orosius'u (ölümü yaklaşık 418) takip eden çoğu araştırmacı, Klavdiyus'un fermanını M.S. 49'a tarihlendirirken, diğer bir kısım ise ikinci yüzyıl yazarı Dio Cassius'a bakarak, M.S. 41'i esas alırlar.¹⁴⁵

Korint'teki kilise belki en sorunlu kiliseydi fakat aynı zamanda en renkli olanı idi. Tanrı'nın bir vizyonda Pavlus'a burada inananların sayısının çok olduğunu bildirdiği belirtilmektedir.¹⁴⁶Bu bilgi şehrin farklı yerlerinde birden çok ev kilisesi bulunduğunu göstermektedir.¹⁴⁷Pavlus'un I.Korintlilere Mektup'un başında ele aldığı Korint'teki bölünmeyle¹⁴⁸ ilgili sorundan, şehrin içinde çok sayıda alt grup olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁹

¹³⁹ Elç. 18:7-11.

¹⁴⁰ Branick, *House Church in the Writings of Paul*, 24.

¹⁴¹ Elç.18:1-4.

¹⁴² 1Ko.16:19.

¹⁴³Rom. 16:3.

¹⁴⁴ Elç.18:26.

¹⁴⁵Branick, *House Church in the Writings of Paul*, 60.

¹⁴⁶ Elç.18: 9-10.

¹⁴⁷Birkey, *House Church*, 43.

¹⁴⁸ 1Ko.1:11-13.

¹⁴⁹Branick, *House Church in the Writings of Paul*, 24.

Pavlus, Korint'teki İstefanas'ın evinden söz eder ve onun önemi üzerinde ısrar eder. İstefanas, Pavlus'un vaftiz ettiği birkaç kişiden biridir.¹⁵⁰ Onun ev kilisesi Ahaya eyaletinde Hıristiyan olan ilk ev halkıydı.¹⁵¹ Ahaya günümüzde Yunanistan'ın Mora Yarımadası'nın kuzey kıyılarında ve Korint Körfezi'nin güneyinde yer alan bölgedir.¹⁵² Pavlus, İstefanas ve onun ev kilisesini şu sözlerle över: “Ahaya'da ilk iman eden ve kendilerini kutsalların hizmetine adayan İstefanas'ın ev halkını bilirsiniz. Kardeşler, size yalvarırım, bu gibilere ve onlarla birlikte çalışıp emek verenlerin hepsine bağımlı olun.”¹⁵³

Pavlus ayrıca Krispus'tan vaftiz ettiği biri olarak bahseder.¹⁵⁴ Elçilerin İşleri'nde, Yustus'un evinin bitişiğindeki havranın yöneticisi olan Krispus'un tüm evinin dönüşümünü¹⁵⁵ anlatır.¹⁵⁶ Korint'te bunlardan başka bir ev kilisesinin olma ihtimali de görünüyor. Pavlus Korint'teki rekabet ve bölünmeler hakkında malumatlar edindiği bir aileden, 'Klovi ailesi'nden Korintlilere mektubunun başında bahseder.¹⁵⁷ “Kardeşlerim, Klovi'nin ev halkından aranızda çekişmeler olduğunu öğrendim. Şunu demek istiyorum: Her biriniz, “ Ben Pavlus yanlısıyım. ”, “ Ben Apollos yanlısıyım. ”, “ Ben Kefas yanlısıyım. ” ya da “ Ben Mesih yanlısıyım. ” diyormuş.”¹⁵⁸ Bu cümlelerden anlaşılan Klovi, Korint'te yaşayan Hıristiyan bir kadındır ve elçi Pavlus'un bir tanıdığıdır. Pavlus ondan yalnızca Klovi adıyla söz ettiğine göre denilebilir ki o, bölgenin inananları tarafından tanınan biriydi. Kendisi muhtemelen varlıklı bir ev sahibiydi.¹⁵⁹ Korintlilerle yazışmadaki ifadeler, o toplumdaki “zayıf kardeş” sendromuna, “bilge adamların” (“Süper havariler” in¹⁶⁰) varlığına ve bunun yanında dört taraflı bir ayrılığın olduğuna kanıttır. Bu dört grup karikatürize edildiğinde, Paulistler, Pavlus' un orada ilk olduğu gerçeği üzerine tutunan gelenekçileri, Petrus'un taraftarları ise en başa geri dönen yenilikçileri karakterize etmektedir. Petrus orijinal bir havari ve Hıristiyan kilisesinin baş mimarı olduğu için onlar onun etrafında toplanılacak biri olarak görmüşlerdir. Apollo meclisine İncil yazarları veya Apollo takipçileri denebilirdi. Apollo, Yunancada uzman biriydi. Bu grup, kendilerini Korint'teki kilise gruplarının en ruhanisi olarak görmekteydi. Mesih yanlılarına gelince onlar diğerlerinin yaptıkları ayrımı önemli olarak görmekle beraber onlar için önemli olan konu sadece İsa ile yürümektir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda şöyle bir varsayım ortaya çıkmaktadır; her bir toplanma grubu birbirinin topluluğunu kendisine yakın bulmuş ve bu nedenle ayrı evlerde toplanmışlardır.

¹⁵⁰ 1Ko. 1:16;16:15-16.

¹⁵¹ Branick, *House Church in the Writings of Paul*, 24.

¹⁵² “Achaea” (Erişim 16 Temmuz 2022).

¹⁵³ 1Ko. 16:15.

¹⁵⁴ 1Ko.1:14.

¹⁵⁵ Elç. 18:8.

¹⁵⁶ Branick, *House Church in the Writings of Paul*, 24.

¹⁵⁷ Birkey, *House Church*, 44.

¹⁵⁸ 1Ko.1:11-12.

¹⁵⁹ “Who Was Chloe in the Bible?”<https://www.gotquestions.org/Chloe-in-the-Bible.html>, (Erişim 26 Şubat 2022).

¹⁶⁰ Süper havariler kavramıyla Pavlus muhtemelen İsa'yı hayatında görüp ona inanmış olan öğrencilerini kast etmektedir. Başlangıçta Hıristiyanlara zulmettiği için kendisini İsa'nın havarilerinden aşağı görüyordu. Bkz. 1.Ko.15:9. Ancak 2.Korintliler 5:6'da bu “üstün” havarilerden bilgi bakımından hiç de aşağı olmadığına değinir. http://stringfixer.com/tr/Twelve_Apostle (Erişim 6 Haziran 2022).

Filson, Korint'te bir grubu diğerinden ayıran derin doktrin farklarına dikkat çekerek apostolik kiliselerde görülen bölünmeye yatkınlığın, belli bir şehirdeki Hıristiyanların ev kiliselerine bölünmesiyle bağlantısız olmadığını ileri sürmektedir.¹⁶¹

6. EFES'TEKİ EV KİLİSESİ

Roma ve İskenderiye'den sonra birinci yüzyılın en büyük şehirleri arasında yer alan Efes, Anadolu'nun kültürel, ekonomik, sosyal ve dini merkeziydi. Dünyanın yedi harikaları arasında yer alan Artemis Tapınağı ve Antik Tiyatro burada bulunmaktadır.

Bugün İzmir sınırları içinde bulunan Efes'in ilk kilisesi Yeni Ahit'e göre Priska ve Akvila adında ünlü çiftin ve onların orada tanıştığı Apollos'un etrafında oluşmuştu. Apollos, Vaftizci Yahya'nın vaftizini vaaz eden ama Hıristiyan olmamış biriydi. Daha sonra onun da Hıristiyan olmasıyla Efes'te Hıristiyan cemaati kurulmuş oldu.¹⁶²

Akvila, yoksulluk ve kölelik içinde doğmuş ve bir şekilde özgürlüğünü kazanıp Roma'ya gelmiş biriydi. Orada tuval yapımcısı bir zanaatkardı. Daha sonra kendisinin eşi olacak olan Priska adında bir kadınla karşılaşır. Onlar, Pavlus'un mesajına inanmışlardır. Bu çift Roma'da birtakım yeni problemlerle karşılaşır. Bu problemler onların ve diğer inananların Klavdiyus'un fermanıyla Roma'dan kovulmalarına sebep olmuştur. Bu yüzden Akvila ve Priska Korint'e giderler. Onlar orada liman yakınlarında uzun gemiler için yelken bezi satarak ve çadır endüstrisinde tüccar olarak hünelerini göstererek mallarını pazarlamışlardır.¹⁶³ Ancak bir müddet sonra belki de orada bir iş kurmak için Efes'e tekrar taşınırlar. Kasabaya geldikten kısa bir süre sonra bu çift inananları evlerine davet etmeye başlarlar. Bundan sonra cemaat düzenli bir şekilde buluşma yeri olarak onların evini kullanmaya başlar.¹⁶⁴ Kısa süre sonra onlarla Korint'ten ayrılan Pavlus inananlara şu sözlerle bir yazı yazmıştır: “*Asya ilindeki topluluklar size selam ederler. Akvila ve Priska, evlerinde toplanan kiliseyle (toplulukla) beraber Rab'de size çok selam ederler*”¹⁶⁵

Pavlus, bu şehri ikinci ve üçüncü misyon yolculuğunda ziyaret etmiş ve birçok insan Hıristiyan olmuştu. Ancak Efes'te Pavlus'un faaliyetleri sebebiyle kargaşa çıkmıştı. Artemis Tapınağı'nın gümüşten maketlerini yapan bir kuyumcu birçok zanaatkara da iş sağlamaktadır. Kuyumcu bir gün diğer zanaatkarlara Pavlus'un elle yapılan Tanrıların batıl olduğu inancını Asya illerine yaydığını bu yüzden kendilerinin yakında işlerini kaybedebileceklerini söyler. Orada bunu duyan herkes çok öfkelenir ve “Efeslilerin Artemis'i uludur!” diye bağırma başlarlar. Pavlus'un yol arkadaşlarından Makedonyalı Gayus ve Aristarkus'u yakalayıp sürükleyerek hep birlikte tiyatroya gelirler.

¹⁶¹ Birkey, *House Church*, 44.

¹⁶² Madrigal, *Birinci Yüzyıl Anadolu Kiliseleri*, 11.

¹⁶³ Elç.18:1-3.

¹⁶⁴ Birkey, *House Church*, 45.

¹⁶⁵ 1.Ko.16:19.

Pavlus halkın arasına girmek istese de öğrencileri engel olurlar. Olay daha da büyümek üzereyken Romalı bir görevli halkı teskin eder ve topluluğu dağıtır.¹⁶⁶ Bu sebeple o dönem Pavlus'u Efes'te himaye etmek büyük fedakarlık olarak görülmektedir. Bu süre zarfında Akvila ve Priska onun hayatı için kendilerini riske atmışlardır.¹⁶⁷ Onlar inançları için evlerini açarak kovulma riski almış ayrıca Pavlus ve diğer Hıristiyanlarla evlerini paylaşarak kendi canlarını tehlikeye atmışlardır. Bu durum İncil'de şöyle ifade edilir: “*Mesih İsa yolunda emektaşlarım olan Priska ve Akvila'ya selam edin. ⁴Onlar benim uğruma kendi yaşamlarını tehlikeye attılar. Bunun için yalnız ben değil, diğer ulusların bütün inanlı toplulukları da onlara minnettardır.*”¹⁶⁸

Pavlus'un burada kaldığı süre içinde “Tiranus” adıyla tanınan bir oditoryumda ilahiyat dersleri verdiği, bu sebeple Efes'teki Hıristiyanların derin bir Kutsal Kitap ve ilahiyat bilgisine sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu sayede Efes'in tebliğci bir kilise haline geldiği ve yöredeki birçok kilisenin kurulmasına katkı sağladığı vurgulanmaktadır.¹⁶⁹ Mesela Epafras isimli misyonerin, Kolose, Hierapolis ve büyük ihtimalle Laodikya kilise topluluklarının kurulmasında rol oynadığı belirtilmektedir.¹⁷⁰

7. ROMA EV KİLİSELERİ

Yeni Ahit'teki ifadeler ve tarihsel veriler Roma'da, Petrus ve Pavlus şehre gelmeden önce, Hıristiyan bir topluluğun var olduğunu göstermektedir. Muhtemelen Hıristiyanlık, Pentekost'tan sonraki yıllarda, Roma ile Filistin arasındaki ticaret vasıtasıyla Roma'da yayılmış olmalıdır. Roma tarihçisi Suetonius, “Chrestus kışkırtmaları” nedeniyle Klavdiyus'un Yahudileri Roma'dan sınır dışı ettiğini söylemektedir. Bu olaydaki Chrestus muhtemelen Hıristiyanlardır.¹⁷¹ Yine Klavdiyus döneminde Romalı General Plautius'un eşi gayr-i resmi bir inanca bağlı olmakla suçlanmıştır. Bu durum şehirdeki Hıristiyan yayılmacılığına işaret etmektedir. Pavlus da Roma'daki Hıristiyan topluluğunu ziyaret etmek istediğini ifade ettiğine göre¹⁷² bütün bu veriler, Hıristiyanlığın Roma'da İmparator Nero döneminden önce yayılmış olduğuna işaret etmektedir. Öyle ki Nero, M.S. 69'da Roma'da gerçekleşen büyük yangından Hıristiyanları sorumlu tutmuştur. Bütün bu kanıtlar, en erken M.S. 40 veya en geç M.S. 50'lerde Roma'da Hıristiyanlığın bulunduğunu desteklemektedir.¹⁷³

¹⁶⁶ Elç. 19:23-41.

¹⁶⁷ Rom.16:4.

¹⁶⁸ Rom.16:2-3.

¹⁶⁹ Bkz. Kol 1:7

¹⁷⁰ Madrigal, *Birinci Yüzyıl Anadolu Kiliseleri*, 13.

¹⁷¹ Çoğunluğun görüşüne göre Suetonius Christus (Hıristiyan) kelimesi yerine yanlışlıkla Chrestus yazmıştır. Diğer bir görüşe göre ise Suetonius eserinin 16. bölüm 2. kısmında İmparator Nero'dan bahsederken Christiani kelimesini doğru bir şekilde kullandığı için Chrestus kelimesi kışkırtıcı radikal Yahudi bir grubu ifade eder. Bkz. Kübra Cengiz, *Ahmed Midhat Efendi'nin Havariler İle İlgili Verdiği Bilgilerin Değerlendirilmesi* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 46.

¹⁷² Rom.1:10-11.

¹⁷³ Cengiz, *Ahmed Midhat Efendi'nin Havariler İle İlgili Verdiği Bilgilerin Değerlendirilmesi*, 45-46.

Günümüzde İtalya'nın başkenti olan Roma şehrinde Pavlus ve Petrus'un nerede kaldığına dair Yeni Ahit'te bir bilgi bulunmamaktadır. Aslına bakılırsa Pavlus Roma'ya vardığında (M.60) hiçbir yere gidebilecek durumda değildi. Çünkü o, Roma'da birkaç yıl ev hapsinde kalmıştır. Elçilerin İşleri'nde haber verildiğine göre bu süre zarfında onun kiralık dairesi küçük bir ev kilisesi olmuştur.¹⁷⁴ “*Pavlus tam iki yıl kendi kiraladığı evde kaldı ve ziyaretine gelen herkesi kabul etti. Hiçbir engelle karşılaşmadan Tanrı'nın Egemenliğini tam bir cesaretle duyuruyor, Rab İsa Mesih'le ilgili gerçekleri öğretiyordu.*”¹⁷⁵ Görülen o ki Pavlus, Hıristiyan mesajını yaymak için yalnızca başkalarının evlerini kullanmamış aynı zamanda kendi kiralık evini de değerlendirmiştir.¹⁷⁶

Pavlus'un mektupları ve Roma'daki durum göz önüne alındığında orada merkezi kayıtlı bir kilisenin olması şüpheli görünmektedir. Pavlus genelde mektuplarının başında o bölgedeki kiliseye işaret eden bir selamlama şekli kullanır. Ancak Romalılara yazdığı mektupta böylesi bir ifadeye rastlanmaz.¹⁷⁷ Bunun yerine o, Tanrı tarafından sevilen tüm Roma'dakileri ve azizler¹⁷⁸ olarak nitelendirilenleri selamlar.¹⁷⁹

Robert Banks, Pavlus'un mektuplarında karakteristik olarak belirli bir bölgedeki kiliselere hitap ettiğine dikkat çekerek, ulusal kilise fikrinin onun düşünce dünyasına yabancı olduğunu öne sürer. Banks'a göre “*ekklesia*” hep birlikte bir yerde toplanmayıp dağınık duran bir gruba işaret edemez.

Bu sebeple onun Roma'daki bütün Hıristiyanları kilise olarak tanımlaması mümkün değildir.¹⁸⁰ Yine de Pavlus, mektubunun oradaki bütün Hıristiyanlara ulaşmasını beklemiştir.¹⁸¹ Mektubun herkes tarafından okunduğunu duyduğunda Pavlus'un kafasında sadece belli bir yer olduğu kanısına varmak doğru değildir. Belki de Bruce'nin dile getirdiği gibi, Phoebe, mektubu bir ev kilisesinden diğerine taşıdı.¹⁸²

Roma 'da en çok tanınan ev kilisesi büyük ihtimalle Akvila ve Priska'nın yeni kurulan eviydi. Muhtemelen onlar birliğin papazlarıydı. Corint ve Efes'te yaşayıp çalıştıktan sonra tekrar Roma'ya dönmüşlerdir. Belki de onlar Roma'da ilk inananlar olmuştur. Pavlus oradaki birliğe yazdığı onlardan şu şekilde ricada bulunur: “*Akvila ve Prescilla'yı selamlayın.....benim İsa Mesih'teki dost çalışanlarım.....sadece ben değil Yahudi olmayanların kiliseleri de onlara minnettardır. Onların evlerinde buluşan cemaati de selamlayın.*”¹⁸³

¹⁷⁴Birkey, *House Church*, 46.

¹⁷⁵Elç. 28:30-31.

¹⁷⁶Fitts, *The Church in the House*, 13.

¹⁷⁷Rom.1:1.

¹⁷⁸Hıristiyanlık'ta kimlerin aziz olarak nitelendirildikleri hakkında geniş bilgi için bk. Kemal Polat, *Katolik Hıristiyanlık'ta Azizlik*, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2019).

¹⁷⁹Rom.1:7.

¹⁸⁰Birkey, *House Church*, 46.

¹⁸¹Rom.1:7.

¹⁸²Birkey, *House Church*, 47.

¹⁸³Rom.16:4-5, Birkey, *House Church*, 47.

Akvila bir Yahudi olmasına rağmen Priska'nın doğum yeri Roma olabilir. Roma'da bugün Priska'nın mezarlığına (eski Acilian ailesinin gömüldüğü yer olan mezarlık) ek olarak Aziz Priska Kilise'si vardır. Ayrıca bu çifte yapılanaltı atının dördünde Priska kocasından önce anılmıştır. Bu ima Priska'nın azat edilmiş bir kadın olmadığını bundan ziyade Acilian ailesinin doğuştan bir üyesi ve asil bir kadın olduğunu gösterir.¹⁸⁴

Barclay onların aşk hikayelerinin parçalarını bir araya getirir: “*Muhtemelen Hıristiyanların bazı toplantılarında bu yüce Roma kadını, Akvila (mütevazi çadır imalatçısı) ile karşılaşmış olabilir ki bu sayede ikisi aşık oldular, bu sayede Hıristiyanlık ırk, rütbe, doğum, varlık engellerini yıkmış oldu ve yine bu sayede bu Romalı aristokrat ile Yahudi sanatçı, Hıristiyan sevgisi ve hizmeti içine dahil oldular.*” Kasemann, bu çiftin Diasporadaki ilk Hıristiyan misyonerler arasında görülmesi gerektiğine işaret eder. Onlar çalışmalarına Pavlus'tan bağımsız bir şekilde başlamışlar ve daha sonra onunla işbirliği içerisinde devam etmişlerdir. Anlaşılan o ki onlar her zaman Hıristiyan birliği ve hizmetinin merkezinde olmuşlardır.¹⁸⁵

Romalılar bölüm 16'da 24'ten fazla isim bu ünlü çiftinkileri takip etmektedir. Akvila ve Priska'nın ev kilisesi ile birlikte 4 ev kilisesi seçilir. Bunlara “*Aristobulus ve Nargis'in evinde olanlar*” dahil edilir.¹⁸⁶ Onların erkek kardeşleri ile birlikte diğer toplanma merkezleri 14. cümledeki beş ismin etrafındadır. Daha sonra, 15. cümlede 5 inanan “*onlarla birlikte bütün azizler*” dahil edilerek yer verilir. Bu ev kiliselerindeki isim listesinin altında bulunan sosyolojik ipuçlarına bakıldığında geniş irksal bir çeşitliliği ifade ettiği belirtilir. Örneğin; Peris bir İranlı, Rufus bir Afrikalı, şehirli ve diğerleri, Romalı centileler (Yahudi olmayanlar) bu çeşitliliği göstermektedir. Ayrıca bu Hıristiyan birliğin sosyal açıdan önde gelen imparatorluk isimleriyle ortak köle isimlerini yan yana içerdiğini, bununla beraber güçlü bir cinsiyet eşitliğinin de var olduğu bildirilir. Bu 26 kişinin 6'sı kadındır. İlk isim Phoebe sadece yardımcı papaz değil aynı zamanda bir prostatit (diğerlerine başkanlık eden bir kadın) veya lider piskoposluk olasılığını akla getirir. Junia yoldaş bir havari olarak düşünülür. Bu kadınlardan biri de daha önce hakkında bilgi verdiğimiz Priska'dır.¹⁸⁷

Roma'da ev kiliselerinin bu toplantılarına diğer bir önemli grup dahil edilmiştir ki o da Yahudi kökenli Hıristiyanlardır. İbranilere gönderilen mektubun bir ev kilisesine hitap ettiği kabul edilir. Roma'daki kiliseler çok uluslu olduğu için Yahudi kökenli Hıristiyanların bazıları kendilerini hala sinagoglardan birinin taraftarları olarak saymış olabilir. Nitekim mektubun içeriğinin tamamı, mektubun Yahudi asıllı Mesih inanlılarına yazıldığını ve onların kısa zamanda her iki tarafa ayak uyduramayacağını göstermektedir.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Birkey, *House Church*, 47.

¹⁸⁵ Birkey, *House Church*, 47.

¹⁸⁶ Rom. 16:10-11.

¹⁸⁷ Birkey, *House Church*, 48.

¹⁸⁸ Birkey, *House Church*, 49.

Bruce, İbranilerin Roma'da, özellikle de Clement tarafından iyi bilindiği gerçeğine dikkat çekerek, bir sorgulamaya davet eder. Ona göre, Romalıların Hıristiyan cemaatinde uyumsuz Yahudi unsurlar vardı. İbraniler mektubu alıcıları, Yahudi dini kökenlerine daha bağlı ikinci nesil Hıristiyanları oluşturmuşlardı. Onlar belki de bir şehir kilisesinin geniş cemaat yapısı içinde bir ev kilisesi kurarak kendi iç çevrelerinin dışındaki diğer Hıristiyanlara bağlayan kardeşlik bağlarını ihmal etme eğiliminde olmuşlardır.¹⁸⁹

Roma kilisesi için cemiyet (community) kelimesini kullanmak tamamen uygun değildir. Roma'daki Hıristiyanlar çoğaldığında Pavlus'un bunları bir merkeze bağlamak için çok uğraşmadığı görülmektedir. Justin Martyr, Ignatius ve Hermas'ın verdiği bilgiler de kilisenin merkezi bir yapısının olmadığını, tek bir piskoposun idari yetkisi altında organize edilmediğine dair bazı kanıtlar göstermektedir.¹⁹⁰

Roma ev kiliseleri hakkında yapılan bir değerlendirme de, Roma'daki yapımı yaklaşık 4. yüzyıla kadar uzanan Aziz Clement Bazilika'sının, önceki kilisenin kalıntıları üzerine inşa edildiği yönündedir. Çoğu bilim insanı ile birlikte Protestanlar ve Katolikler bu özgün yapının 1. yüzyılda Roma'nın Clement'inin evi olma ihtimaline işaret etmektedir.¹⁹¹

8. KOLOSE'DEKİ EV KİLİSELERİ

Kolose, Laodikya'nın (Denizli) yaklaşık on mil (16 km) doğu-güneydoğusunda Küçük Asya'da Frigya'da bir şehirdir.¹⁹² Hierapolis ve Laodikya kadar görkemli bir şehir olmasa da, yörenin en büyük Hıristiyan topluluğunu barındırıyordu. Buradaki ev kilisesi Efes'ten gelen müjdeci Epafras tarafından kurulmuştu.¹⁹³ Kolose siyah yün üretimine odaklanmış küçük bir sanayi şehriydi. Hierapolis'e ve Laodikya'ya yakınlığından dolayı Hıristiyanlık açısından pek çok sahte felsefeye ve sapkın görüşlere maruz kaldığı düşünülüyordu. Pavlus'un giysi üretiminde uzman olan bu şehrin topluluğuna tavsiyesi eski hayatın zevklerini ve felsefelerini bırakıp Mesih'i giyinmeleridir.¹⁹⁴

Kolose'deki ev kilisesi zengin bir iş adamı olan Filimun ve eşi Afiya'nın evi olmuştur.¹⁹⁵ Filimun'un oğlu Arkipus¹⁹⁶ kilisede önderlik görevini üstlenmişti. Pavlus Arkipus'tan "birlikte mücadele verdiğim kardeş" olarak söz etmektedir. Filimun'un evinde hizmet eden Onesimus adında bir uşak vardı. Onesimus efendisinin parasını çalıp Roma'ya kaçır. Oradayken gözaltında olan Pavlus ile tanışır ve Hıristiyan olur. Sonrasında Pavlus onu Filimun mektubuyla Kolose'ye geri gönderir.

¹⁸⁹ Birkey, *House Church*, 49.

¹⁹⁰ Birkey, *House Church*, 49.

¹⁹¹ Birkey, *House Church*, 50.

¹⁹² Richard R. Losch, *The Uttermost Part of the Earth: A Guide to Places in the Bible* (W.B.Eerdmans :Grand Rapids, Michigan, 2005), 71.

¹⁹³ Kol 1:7.

¹⁹⁴ Mardigal, *Birinci Yüzyıl Anadolu Kiliseleri*, 27.

¹⁹⁵ Fil. 1-2.

¹⁹⁶ Kol.4:17, Fil 2.

Mektupta Pavlus Filimun'a, Onesimus'u tekrar ev halkına kabul etmesi için yalvarır ve Onesimus'un borçlandığı her kuruşu gerekirse kendi cebinden karşılayacağına dair söz verir. Pavlus, mektubunu, Kolose'yi ziyaret etme arzusunu dile getirerek sonlandırır.¹⁹⁷

Pavlus Filimun'a olan mektubunu Afiya, Arkipus ve Filimun'un evinde toplanan imanlılara yazmakla birlikte, seslenmek istediği esas kişi, büyük olasılıkla Kolose'deki kilisenin önderlerinden biri olan Filimun'dur. Pavlus ondan övgüyle söz etmekte¹⁹⁸ onu “sevgili emektaşımız” diye adlandırarak hapisten çıktıktan sonra onun yanına gitmeyi umduğunu ifade etmektedir.¹⁹⁹

Pavlus'un, öğretiyi ilan etmek için her şeyden önce şehirde herkesin toplanabileceği uygun bir yere, pek çok dinleyiciyi kabul edecek, ne gözetleme yerlerinin ne de rahatsız edici komşuların yakınında olmayan geniş bir yere ihtiyacı vardı. Jerome, Pavlus'un aslında Filimun'dan istediği özel konuk odası yerine, “herkesin toplanabileceği” geniş odaları tarif ederken, zamanının bazilikalarını ve aulalarını²⁰⁰düşündüğünü belirtmektedir. Bununla birlikte, Jerome, erken dönem Hıristiyan misafirperverliğini, misyonerlik çalışmasıyla doğrudan ilişkilendirir. Bu ilişki İsa'nın havarilerine, “Herhangi bir eve girerseniz, çıkana kadar orada kalın.”²⁰¹ve “Herhangi bir şehre giderseniz, sizi karşıladıktan sonra önünüze koyduklarını yiyin ve orada hastaları iyileştirin.”²⁰²şeklindeki talimatlarda açıkça görülür. Bu tür bir talimat, haneye tam olarak katılmayı ima eder. Faaliyetlerin temelini bir hane halkının oluşturduğu görülür. Misyonun anahtarı, bir hane tarafından kabul edilmesiydi. O halde, aslında, İncillerde anlatılan misyonerlik çabası, İsa'yı takip etmenin iki yolunu içerir. Birinci yol açıktır: “*Yolculuk için hiçbir şey almayın, ne yürüyüş görevlisi ne de seyahat çantası, ekmek yok, para yok. Kimsenin iki ceketi olmayacak. Hangi eve girerseniz girin, orada kalın ve oradan ilerleyin.*”²⁰³“*Endişelenmeyi bırakın, “Ne yiyelim? Ne içelim? Ne giyelim? Önce krallığı ve Tanrı'nın adaletini arayın, bütün bunlar size verilecektir.*”²⁰⁴cümlelerinde açıkça ifade edilen gezici misyonerliktir. İsa'yı takip etmenin ikinci yolu ise bu gezici misyonerleri evine kabul edip onları ağırlayan ev sahibinin tavrıdır.²⁰⁵

Filimun Pavlus'un çabasıyla Hıristiyanlar arasına girmiştir.²⁰⁶Onun ve kölesinin Pavlus'la tanıştıktan ve ona inandıktan sonra ikisinin artık efendi ve köle değil eşit iki kardeş olduğuna mektupta yer veriliyor.²⁰⁷

¹⁹⁷ Kutsal Kitap ve Arkeoloji, “Kolose Kilisesi” (Erişim 06 Mart 2022).

¹⁹⁸ Fil. 4-7.

¹⁹⁹ eBible, “Pavlus'tan Filimon'a Mektup” (Erişim 26 Mart 2022), Bkz.Fil.22.

²⁰⁰ Aula: Antik Roma'da içinde mahkemelerin de bulunduğu saray, atrium. Antik Yunan evlerinin çevresinin tamamı ya da bir kısmı (üç tarafı revaklı), sütunlu, üstü açık olan avlu. “Aula Haberi”, *Arkeolojik Haber* (Erişim 16 Mart 2022).

²⁰¹ Mar.6:10.

²⁰² Luk.10:8-9.

²⁰³ Luk. 9:3.

²⁰⁴ Mat.6:31-33.

²⁰⁵ Branick, *House Church in the Writings of Paul*, 19.

²⁰⁶ Fil. 1:19.

Filimun'un evi, Kolose'deki ev kiliselerinin buluşma yerlerinden biriydi.²⁰⁸ Muhtemelen Filimun'a mektup, Koloseliler'e yazılan mektupla aynı zamanda M.S. 60 yılı dolaylarında Roma'dan yazılmıştır.²⁰⁹

Filimun'un evindeki kilise birliği muhtemelen Kolose'de düzenli olarak toplanan tek kilise evi değildi. Burada ayrıca Epafra tarafından toplanmış bir ev kilisesinin varlığından bahsedilmektedir.²¹⁰ Epafra, Lykos Vadisi'nin evangelisti ve kiliselerin bölgeleri hakkında Pavlus'u bilgilendiren kişiydi.²¹¹ Anlaşılan o ki Pavlus mektubunu yazdığımda Kolose'deki ev kiliselerini henüz ziyaret etmemişti.²¹²

9. LAODİKYA'DAKİ EV KİLİSESİ

Laodikya Antik Kenti, Denizli ilinin 6 km kuzeyinde yer almaktadır. Hıristiyanlığın ilk 7 kilisesinden birine sahip olan kent, Erken Bizans Dönemi'nde metropollük seviyesinde dini bir merkez haline gelmiştir. Kentin dört tarafını ise nekropol alanları çevirir. Laodikya, Hıristiyanlık dünyası için çok önemlidir. Çünkü kent M.S. 4. yüzyıldan itibaren Kutsal Hac Merkezi olma gibi dinsel bir özelliğe sahip olmuştur.

Bu nedenle İncil'de adı geçen ve adına vahiy gönderilen bir kentte Laodikya Kilisesi adı verilen bir yapının ortaya çıkarılması, bu kutsallığı bir kat daha artırmaktadır. Kilise, Büyük Constantinus zamanında (M.S. 306-337), Hıristiyanlığın M.S. 313 yılında Milano Fermanı ile serbest olmasıyla birlikte yapılmıştır. Bu yönüyle Hıristiyanlık dünyasının en eski ve en önemli kutsal yapılarından biri olma özelliğini korumaktadır ve bu nedenle yapı bir hac kilisesidir.²¹³ Pavlus Romadaki hapisaneden Kolose kilisesine mektubunu gönderdiğinde yaklaşık 10 mil uzaklıktaki Laodikya yakınlarındaki kilisede okunmasını istemektedir. *"Laodikya'daki Hıristiyanlara, Nimfa'ya ve onun evinde buluşan cemaate selamlarımı iletiyorum. Bu mektubu kilisenizde okuttuktan sonra (yani Filimun'un evindeki kilise), Laodikya Kilise'sinde de okunduğunu görün (emin olun). Siz de Laodikya'dan gelecek olan mektubu okuyun."*²¹⁴ Pavlus'un bahsettiği Laodikya'ya olan mektup büyük ihtimalle onun tarafından yazılmış fakat kaybedilmişti. Pavlus'un kiliseyi ziyaret ettiğine dair bir kanıt yoktur. Bu kiliseyi Yeni Ahit'te Yuhanna'nın Vahiy bölümünde de görmekteyiz. Yuhanna, cemaatin içinde bulunduğu istenmeyen durumdan yani kayıtsızlıktan tövbe etmeleri için onlara nasihat etmektedir.²¹⁵

²⁰⁷ Fil.16-20.

²⁰⁸ Birkey, *House Church*, 50.

²⁰⁹ "Pavlus'tan Filimon'a Mektup" (Erişim 26 Mart 2022).

²¹⁰ Kol.1:7,4:12-13.

²¹¹ Kol. 2:1.

²¹² Birkey, *House Church*, 52, Bkz.Fil.22.

²¹³ Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, "Laodikeia Antik Kenti (Denizli) "(Erişim 10 Nisan 2022).

²¹⁴ Kol.4:15-16.

²¹⁵ Birkey, *House Church*, 52, Bkz.Va.3:14-22.

Laodikya Kilisesi hakkında diğerlerine nispeten daha az şey bilinmektedir. Ancak son yıllarda bölgede yapılan kazı çalışmalarında yaklaşık 2000 yıllık bir villaya rastlanmıştır. Kazı heyetinin A Evi diye isimlendirdiği villa birbiriyle bağlantıları olan odalardan meydana gelen üç peristilli (iç avlulu) bir yapı kompleksidir. Kapladığı alan 2000 metrekare olup Miladi 1.ve 7. yüzyıllar arasında kullanılan yapının bir bölümünün gizlice kiliseye çevrildiği düşünülmektedir. Kazı heyeti başkanı Prof.Dr. Celal Şimşek evde kadın ve erkeklere ait ayrı ayrı iki mimari yapıyı salon bulunduğunu batıdakinin erkekler için, doğudakinin kadınlar için düzenlendiğini ve burada ibadethane bölümü yapıldığını hatta son cemaat yerinin ayrıldığını ifade etmektedir. Kazılarda ilk Hıristiyanların kullandığı düşünülen kutsal eşyalar da ortaya çıkarılmıştır. Bu bakımdan kilisenin varlığı Laodikya'da milattan sonra 1. yüzyıl ortasından itibaren Hıristiyanlığın nasıl yayıldığıyla ilgili verilere ulaşmak bakımından ümit vericidir.²¹⁶

Yukarıda bahsettiğimiz ev kiliseleri dışında Pavlus, ilk misyonerlik yolculuğunda dört farklı şehre küçük bir öğrenci grubu bırakmıştır. Bu şehirler; Antakya, Iconium (Konya), Derby (Aşırın köyü, Karaman) ve Listra (Meram, Konya)'dır. Bu küçük gruplara o şehrin kilisesi olarak atıfta bulunmuştur. Dolayısıyla buralarda ev kilisesi olduğu açıktır.²¹⁷

SONUÇ

Yetki ve otoritelerini bizzat İsa'dan almış olan havariler Hıristiyanlığın ilk inananları ve davetçileri olarak kabul edilirler. Bu havariler Yahudi kökenli oldukları için dini yayma görevlerinde Kudüs'teki Kutsal Mabeti ve sinagogları kullanmakta tereddüt etmediler. Kudüs dışında bir yere gittikleri zaman ise İsa'nın kendilerine buyurduğu üzere orada saygıdeğer ve güvenilir birini bulup onun evinde ikamet ettiler ve bu evleri kilise olarak kullandılar. Esasen "kilise" kavramı ilk dönemde mabet anlamını taşımadığı ve inananlar cemaatini ifade ettiği için buralara "ev kiliseleri" isimlendirmesi kullanılmamıştır. Ancak onlar birinin evinde toplanan kilise(cemaat) idi. Aslında ilk cemaatin gizlice toplandığı, önemli işleri görüştükleri, ekmek bölme ayini yaptıkları, dua ettikleri ve cemaatin ekonomik altyapısını oluşturdukları bu evler Hıristiyanlığın ilk yüzyılında tam bir kilise işlevi gördü. İsa'nın Son Akşam Yemeği'ni bilinmeyen bir üyenin evinde yediği düşünüldüğünde bu ev kiliselerinin meşruiyeti kendiliğinden ortaya çıkar. İsa'nın bu "üst oda" seçimi ve inananlar arasındaki aile bağları üzerinde ısrar etmesi Hıristiyanlar için örnek teşkil etmiştir. Öyle ki ikinci yüzyılın ikinci yarısında, Hıristiyanlar evlerini kilise toplantılarına adamaya başlamışlardır.

İlk dönem ev kiliselerinin kullanılması esasen bir tercih meselesi değil bir zorunluluktur. Çünkü sinagogların kapısı kısa bir süre içinde Hıristiyan davetçilere kapatılmış, gizlilik ve güvenliği sağlayan mekânların kullanılması şart olmuştu. Bu yüzden Luka, bu ev toplantılarını, ilk Kudüs cemaatini Hıristiyan olmayan Yahudilerden ayıran bir etkinlik olarak niteler.

²¹⁶ Sebahatdin Zeyrek, "Denizli'deki Laodikya Antik Kenti'nde Bulunan 'Kiliseli Ev' Gün Yüzüne Çıkarıldı", Anadolu Ajansı (Erişim 25 Ocak 2022).

²¹⁷ Fitts, *The Church in the House*, 50.

Hıristiyan cemaatin büyük bir hızla büyümesinde bu ev kiliselerinin çok büyük rolü olmuştur. Misyonerlik faaliyetinin sacayaklarından birincisi davetçi, ikincisi davet edilenler ise üçüncüsü kesinlikle bu ikisini evinde buluşturan ev sahipleri olmalıdır. Onlar evlerini Hıristiyan mesajına açan, maddi manevi desteklerini esirgemeyen kimselerdi. Bu ev kiliseleri erken Hıristiyanlık dönemine ait birçok hususa ışık tutması bakımından büyük önem arz etmektedir. Örneğin ev sahibi olan aile reisinin cemaatin liderliği bakımından önemli bir görevi bulunmaktadır. Aile reisi yani “paterfamilias”ın ev halkı üzerindeki doğal egemenliği hem o dönem ev kiliselerinin hem de daha sonraki dönemlerde kilisenin ataerkil yapısını büyük ölçüde açıklamaktadır. Ayrıca aile reisi evindeki toplantılardan ve katılımcıların yapıp ettiklerinden Roma Devleti'ne karşı yasal olarak birinci derecede sorumlu kişidir. Keza hane halkı da Hıristiyan mesajına verdiği destek sebebiyle aile reisi kadar övgüye layık görülmüştür. Nitekim Pavlus mektuplarında ev sahibi ile birlikte hane halkını da isimleriyle selamlamıştır.

Ev kiliseleri kadınların cemaatteki rolüne açıklık getirmesi bakımından önemlidir. Yeni Ahit'e göre bazı ev kiliselerinin sahibi bir kadındır ve kadınlar cemaat içerisinde aktif bir rol oynamaktadır. Örneğin Avrupa'nın ilk ev kilisesi başarılı bir iş kadını olan Lidya'ya aittir. Kolose'de ev kilisesinin sahibi olarak Filimun ve eşi Afiya, Korint'te ise Priska ve kocası Akvila'dan bahsedilir ki bu çift daha sonra Efes ve Roma'daki ev kiliselerinden sorumlu olacaklardır. Roma'da Phoebe'nin, sadece yardımcı papaz değil aynı zamanda diğerlerine başkanlık eden bir kadın olması muhtemeldir.

Korint şehrinde cemaatin sayısının çokluğu beraberinde bölünmeleri de getirmiştir. Pavlus'un I.Korintliler'e Mektup'unun başında ifade ettiği Pavlusçular, Petrusçular, Apollosçular ve Mesihçiler olarak nitelendirilebilecek bu gruplar aslında daha sonraki dönemde gerçekleşecek olan apostolik kiliselerdeki bölünmenin ilk örnekleri olarak görülmüştür. Zira o dönemde Havari Yakup, Petrus ve Pavlus gibi öncü isimlerin kilise anlayışlarının ve cemaatin üzerindeki etkilerinin farklı olması bu gruplaşmalara zemin hazırlamıştı.

Günümüzde erken Hıristiyanlık dönemine ait bir ev kilisesi yapısına rastlanmamış olsa da daha sonraki dönemlerde inşa edilmiş olan bazı kilise veya bazilikaların yerinde bir zamanlar o yörenin ev kilisesinin olduğuna inanılır.Örneğin Roma'da yapımı yaklaşık 4. yüzyıla kadar uzanan Aziz Clement Bazilika'sının, önceki kilisenin kalıntıları üzerine inşa edildiği düşünülmektedir. Çoğu bilim insanı ile birlikte Protestanlar ve Katolikler bu özgün yapının 1. yüzyılda Roma'nın Clement'inin evi olma ihtimaline işaret etmektedir.Yine Yuhanna'nın Vahiy kitabında yer alan yedi kiliseden biri olan ve bugün Denizli'nin 6 km kuzeyinde yer alan Laodikya Antik Kenti'nde bulunan 2000 metrekarelik alana inşa edilmiş olan bir villanın içinde gizli bir ev kilisesi bulunmuştur.Bu evin bir bölümünün ilk inananlar tarafından gizlice kiliseye çevrildiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Atasagun, Galip. İlahi Dinlerde (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da) Dini Semboller. Konya: Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996.

- Aydın, Fuat. "Hz. İsa Sonrası Tartışma Konularından Havarilik ve Pavlus' un Havarilik Anlayışı". *Dinler Tarihi Araştırmaları-III*, 71-97.
- Aydın, Mahmut. "Dünyayı Hıristiyanlaştırmanın Yeni Yolu: Ev Kiliseleri". *Journal of Islamic Research* 20/3 (Ekim 2017), 348-364.
- Birkey, Del. *House Church: A Model for Renewing the Church*. Place of publication not identified: Wipf & Stock Publishers, 2019.
- Branick, Vincent. *House Church in the Writings of Paul*. Eugene, Or: Wipf & Stock Publishers, 2012.
- Cengiz, Kübra. *Ahmed Midhat Efendi'nin Havariler İle İlgili Verdiği Bilgilerin Değerlendirilmesi*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Coppieters, Honoré. "Apostles". *The Catholic Encyclopedia*. C. 1. New York: Robert Appleton Company, 1907. <https://www.newadvent.org/cathen/01626c.htm>
- Çelik, Mehmet. *Süryani Tarihi*. Ankara: Ayraç Yayınevi, 1996.
- Doğancı, Kamil - Kocakuşak, Fulya. "Eski Roma Ailesinde 'Pater Familias' Ve 'Patria Potestas' Kavramları". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15/27 (2014), 233-250.
- English, Donald. *Markos'un Mesajı: İmanın Gizemi*. çev. Burcu Çağın. Haberci Basın Yayın, 2017.
- Eraslan, Osman. "Havari Petrus'un Roma Seyahati Ve Öldürülmesi Hakkındaki Tartışmalar". *The Journal of Academic Social Sciences* 120 (2021), 146-156. <https://doi.org/10.29228/ASOS.52159>
- Fitts, Robert. *The Church in the House: A Return to Simplicity*. Salem, OR: Preparing the Way Publishers, 2001.
- John L. McKenzie. *Dictionary Of The Bible McKenzie A-D Apostle*. Erişim 05 Haziran 2022. <http://archive.org/details/DictionaryOfTheBibleMckenzieA-d>
- Kiel, Machiel. "Gördüs". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 14/154-156. İstanbul, 1996. <https://islamansiklopedisi.org.tr>
- Lietzmann, M. Hans. *Eski Kilise Tarihi*. çev. Mehmet Aydın. 2 Cilt. *Literatürk Academia*, 2016.
- Losch, Richard R. *The Uttermost Part of the Earth: A Guide to Places in the Bible*. Grand Rapids, Michigan: W.B. Eerdmans, 2005.
- Madrigal, Marc. *Birinci Yüzyıl Anadolu Kiliseleri*. Marc Madrigal ve Kitab-ı Mukaddes Şirketi., 2015.
- Nelson, Ryan. "Who Was John Mark? The Beginner's Guide". <https://overviewbible.com/john-mark/#respond>. 17 Nisan 2019. Erişim 10 Mart 2022. <https://overviewbible.com/john-mark/#respond>
- Regev, Eyal. *The Temple in Early Christianity: Experiencing the Sacred*. New Haven: Yale University Press, 2019.
- Şahin, Sait. *Martin Hengel'e Göre İsa Sonrası İlk Dönem Kilisenin Oluşumu*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Tütüncü, Mehmet. "Kudüs ve Sultan I.Süleyman". *Düşünce ve Tarih Dergisi* 23 (Ağustos 2016), 40-49.
- Ulutürk, Muammer. *Hıristiyanlık'ta Havarilik*. Konya: Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.
- Van Der Hoeven, Adrie. "John Mark – Author of the Gospel of John with Jesus' Mother". <https://doi.org/10.13140/2.1.3024.3843>

- Zeyrek, Sebahatdin. “Denizli’deki Laodikya Antik Kenti’nde Bulunan ‘Kiliseli Ev’ Gün Yüzüne Çıkarıldı”. Anadolu Ajansı. Erişim 24 Mayıs 2022. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/denizlideki-laodikya-antik-kentinde-bulunan-kiliseli-ev-gun-yuzune-cikarildi/2018375>
- “Achaea”. Erişim 16 Temmuz 2022. <https://www.britannica.com/place/Achaea>
- Hristiyanlık.org. “Antik Korint Kenti”. Erişim 16 Temmuz 2022. <https://www.hristiyanlik.org/antik-korint-kenti/>
- Arkeolojik Haber. “Aula Haberi”. Erişim 16 Mart 2022. <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-aula-5313/>
- “Cenacle”. Wikipedia, 25 Nisan 2022. <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Cenacle&oldid=1091738119>
- “John Mark”. Encyclopedia of the Bible. Erişim 06 Mart 2022. <https://www.biblegateway.com/resources/encyclopedia-of-the-bible/John-Mark>
- İncil Tarihi Kutsal Kitap Ve Arkeoloji. “Kolose Kilisesi”. Erişim 06 Mart 2022. <http://inciltarihi.com/hristiyanlik-tarihi/1-yy-anadolu-kiliseleri/kolose-kilisesi/>
- “Kutsal Kitap”. Erişim 03 Şubat 2022. <https://kutsal-kitap.net>
- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. “Laodikeia Antik Kenti (Denizli)”. Erişim 10 Nisan 2022. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-51372/laodikeia-antik-kenti-denizli.html>
- ebible.org. “Pavlus’tan Filimon’a Mektup”. Erişim 06 Haziran 2022. https://ebible.org/pdf/turev/turev_PHM.pdf
- Unesco Dünya Mirasları. “Philippi Arkeolojik Bölgesi”. Erişim 16 Temmuz 2022. <https://www.unescodunyamiraslari.com/yunanistan/philippi-arkeolojik-bolgesi/>
- “Who Was Chloe in the Bible?” Erişim 26 Şubat 2022. <https://www.gotquestions.org>